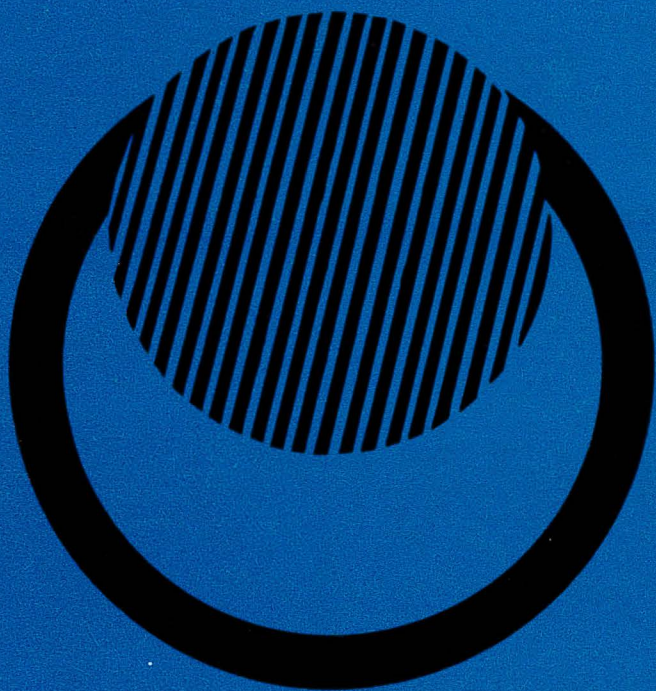

Katsaus

KRIITTINEN KORKEAKOULU

5.1980

HELINA SIIKALA: KRIITTINEN KORKEAKOULU KOHTAAMISEN MAHDOLLISUUTENA ●
MARTTI LINDQVIST: IHMISEN TOIVO JA ELÄMISEN RAJAT — NÄKÖKULMIA 80-LUKUUN ●
HELSINGIN METROPOLIITTA JOHANNES: ORTODOKSISEN PERINTEEN ASENNE KUOLEMAAN ●
SVEN KROHN: HENKINEN IHMISKÄSITYS ● ANTTI-VEIKKO PERHEENTUPA: ERILAINEN
MAAILMA ● ILKKA KOIVISTO: LUONNONTIETEILIJÄ LUOTTA VAIN KONKREETTISEEN
TIETOON ● RAILI VON WILLEBRAND: TAITEELLINEN LUONNON KOKEMINEN VIHDOINKIN
JULKI! ● ERKKI LÄHDE: KAITAHARJUN MUKANA RETKILLÄ LUONNOSSA ● KRISTINA
DUFHOLM: KUKA HALUAA LISÄÄINEITÄ? ● OLLI PAASIVIRTA: KASVAVA KEMIAN TEOL-
LISUUS ● PUHEENVUORO; REIJO WILENIUS: PERUSKOULUN OPETUSSUUNNITELMAN KE-
HITTÄMISESTÄ

Katsaus

8. (20.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun
kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Yrjönkatu 23 B 21, 00100 Helsinki 10
ma—pe klo 9—16. P. 611 149

Toimittajat

Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja
Elsa Hellstén, toimitussihteeri, puh. 90-611 149.

Toimitusneuvosto

Kriittisen Korkeakoulun johtokunta: Reijo Wilenius (pj.), Aulis Aarnio, Henri Broms, Oiva Ketonen, Ulla Lång, Seppo Matinvesi, Antti-Veikko Perheentupa, Ville Repo, Kalevi Suomela ja Antti Tuuri.

Tilaukset vuodelle 1981

maksamalla 50 mk/vuosikerta ps-tilille 715 56-0
Irtonumerot

à 7,50 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian
paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen Luonnon-
suojelelun Tuki Helsingissä ja Oulussa.

*Osoitteenmuutokset ja jälkitilaukset toimiston
osoitteella*

KRIITTINEN KORKEAKOULU

Osoite: Yrjönkatu 23 B 21, 00100 HELSINKI 10
Puhelin: 611 149 (ma—pe klo 9—16)

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoimen yliopiston ideaa toteuttava kulttuurikeskus. Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen Korkeakoulu pyrkii ● tarjoamaan tietoja ja virikkeitä kaikille, jotka ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista ● järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen ● edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittymistä, joka antaa uusia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen sekä ● tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle ● *Toimintamuotoja* ovat avoimet esitelmä- ja keskustelutilaisuudet, inhimillisen kasvun seminaari, erityiskurssit sekä tutkimus- ja selvitystyöryhmät.

Sihteerit

Antti-Veikko Perheentupa (pääsihteeri)
Martti Tuomola (suunnittelusihteeri)
Elsa Hellstén (yleissihteeri)
Helinä Siikala (lääketieteen projektisihteeri),
Eeva Hurskainen (työyhteisöjen kehittämisen projektisihteeri)
Anneli Launiainen (toimistos sihteeri)

Kriittisen Korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun 20 mk/vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 200 mk) ps-tilille 715 56-0.

5•80 sisältö

- 3 HELINÄ SIIKALA
Kriittinen korkeakoulu kohtaamisen mahdollisuutena
- 5 MARTTI LINDQVIST
Ihmisen toivo ja elämisen rajat — näkökulmia 80-lukuun
- 11 HELSINGIN METROPOLIITTA JOHANNES
Ortodoksisen perinteen asenne kuolemaan
- 14 SVEN KROHN
Henkinen ihmiskäsitys
- 19 ANTTI-VEIKKO PERHEENTUPA
Erilainen maailma
- 20 ILKKA KOIVISTO
Luonnontieteilijä luottaa vain konkreettiseen tietoon
- 22 RAILI VON WILLEBRAND
Taiteellinen luonnon kokeminen vihdoinkin julki!
- 22 ERKKI LÄHDE
Kaitaharjun mukana retkillä luonnossa
- 24 KRISTINA DUFHOLM
Kuka haluaa lisäaineita?
- 26 OLLI PAASIVIRTA
Kasvava kemian teollisuus
- 31 REIJO WILENIUS
Peruskoulun opetussuunnitelman kehittämisestä

ISSN 0022-9458

Forssan Kirjapaino Oy • Forssa 1980

Helinä Siikala:

KRIITTINEN KORKEAKOULU KOHTAAMISEN MAHDOLLISUUTENA

On paha olla, kuin olisin ruuhkabussissa. Joka puolelta minua kosketetaan: humalaisen nuorukaisen hengitys nyrpistyy nenässäni, selässä vasemman lavan alle pistää tuntematon kynnärpää, jokin käsi koskettaa kättä, jokin vatsa painuu vasten kylkeäni. Mutta yhteyttä ei synny, kavahdamme toisiamme, katseet väistyvät, jokaisen kasvot pysyvät tiukasti kiinni.

Kuin olisin ruuhkabussissa, joka puolelta maailman todellisuus tunkee minua vasten: janoon ja nälkään kuolevan afrikkalaislapsen hiekalle käpristynyt pikku ruumis, sen silmien suuri totinen kysymys joka lehden sivulla, huumenuoren epätoivo asematunnelissa, vastaanotolla yksinelävän vanhuksen mykkä alistuminen, työttömyysprosenttilukujen taakse kätkeytyvät syvät masennukset, tavaratajen tungos ja turhuus, ennätystenkirjan kertomat mielettömyyden monet muodot, lasten ilo ja ikävä, syksy puistossa. Mutta yhteyttä ei synny, jokin jää kiinni; tiedän, että nämä ovat ja tapahtuvat joka hetki, nämä ja kaikki muu. Tiedän, mutta en koe todeksi, en itsensäni, en tunne osallisuuttani.

On paha olla. Ruumiini kärsii aliravitsemusta, vaikka syön liian paljon, liian usein. Ravintoni on kuollutta, käsiteltyä, ruumiilleni vierasta. Niin myös sieluni ja henkeni näkevät nälkää, vaikka henkisen ravinnon valintatalojen pöydät pursuvat erikoistarjouksia.

Pahaolo on yhteinen sairautemme. Sekä yksilöinä että yhteisöinä seisomme ruuhkabussin takasillalla tai käytävällä ja yritämme pysyä jaloillamme, sävähdamme toistemme kosketusta, väistämme katsomasta ja kuulemasta, torjumme toistemme ajattelun, toistemme tuntemisen. Pelkäämme, ahdistumme.

Sisällämme, itsessämme sama ruuhkabussi: olen täynnä tietoja, ajatuksia, tunteita ja hyvää tahtoa, mutta yhteyteni niihin on vaikea ja kivulias, harvoin saatan niitä katsoa ja kuunnella, tuntea todeksi.

Elämä pingottuu pelon ja kaipauksen, väistämisen ja etsinnän välille langaksi, joka useimmiten vonkua pirunviuluna ja vain harvoin helähtää nopean sävelen. Pelkäämme ja väistämme sitä, mitä etsimme ja kaipaamme. Ruuhkabussissa olemme eniten yksin: lähellä ja koskettaen toisiamme kuitenkin tavoittamatta.

— — —

Maailman mielettömyyttä minun ei tarvitse kertoa, tunnemme sen jokainen, se on meissä itsessämme, ihmisen tauti jota maailma sairastaa. Diagnoosin tekeminen on helppoa, ja taudin syitä löytää joka selittäjä. Tänä iltana tässä nimitän sen Kadonneen yhteyden Oireyhtymäksi: kadottaessaan yhteyden luontoon, toiseen ihmiseen ja oman itsensä henkisiin ja sielullisiin ulottuvuuksiin ihminen on samalla kadottanut kokemuksensa elämän todellisuudesta ja sairastunut. Mikä estää yhteyden väliltämme?

Mikä estää puristamasta sen toisen, tunteuttamasta, kättä bussin istuimen selkänöjällä, mikä sanomasta sanan sille vieraalle, joka kalvaa kassillaan kylkeäni? Mikä estää Virkamiehen tulemasta pykäläkielensä ja paperiensä turvasta ja olemasta ihminen niin kuin väliinputoja pienviljelijän vaimo, joka jää eläkkeettä ja karjatta roikkumaan jos jonkinlaisten avustusten varaan, jos niidenkään? Mikä saa lääkärin pitäytymään reseptilatinassaan ja piiloutumaan valkean takkinsa tärkkirinnuksiin? Mistä nousevat kirkon suvaitsevaisuuden rajat? Mikä saa tiedemiehen juonittele-

maan ja vehkeilemään kunniastaan? Mihin unohtuvat poliitikoilta ihmisen yksinkertaiset ja vaikeat todelliset tarpeet? Ja niin edelleen, ja niin edelleen.

Emme osaa, emme jaksa, emme rohkene sietää ihmisen pienuuttamme, särkyvyyttämme, ihon ja luitten haurautta; kuolemaa pelkäämme, elää emme uskalla. Tarvitsemme monet vaattemme, paremmin tai huonommin keinoin suojaudumme siltä, mikä on. Lääkärinä vedän päälleni valkean takin kaikkivoipaisuuden symboliksi, että ihmisen erehtyvyyteni peittyisi. Virkamies piilottaa turhautuneisuutensa ja oman elämän pettymyksensä lakitekstin vaikeaselkoisuuteen ja kirjaimelliseen soveltumiseen.

Ruuhkabussissa jos hymyilisin sinulle, tuntematon, voisit luulla minusta vaikka mitä, voisit tehdä vaikka mitä. Saisit vallan ylitseni, jos näyttäisin sinulle itseni.

— — —
Mitä Kriittinen korkeakoulu on? Päämäärät on määritelty hienoin sanoin ohjelmajulistuksessa, mutta toteutuuko tämä käytännössä? Jäävätkö sanat vain sanoiksi? — Kriittinen korkeakoulu voi jäädä pelkäksi toden väistämiseksi. Eräs käytetyimpiä maailman mielettömyydeltä suojautumisen keinoja on puhua ja kirjoittaa oleva olemattomaksi, järjestää seminaari, konferenssi, tällainen luentotilaisuus. Kriittisessä korkeakoulussa voi nähdä myös erään mahdollisuuden yhteyden rakentamiseksi, yhteisen sairautemme ellei nyt aivan parantamiseksi niin kuitenkin sen rehellisemmäksi kohtaamiseksi ja katsomiseksi.

Sitoutumattomuudesta ja avoimuudesta, Kriittisen korkeakoulun tärkeistä perusominaisuuksista voi syntyä tilaa, missä yksilöillä ja yhteisöillä on mahdollisuus riisua suojavaatteitaan ja olla yhdessä. Semmoisina kuin ovat, vajaina, ihmisen mittaisina.

Sitoutumattomuus ja avoimuus vaativat seurakseen rehellisyyttä ja rohkeutta; rehellisyyttä koko ajan kysyä oman toimintansa

perusteita ja muotoja, rohkeutta ottaa vastaan ihmisen kaikki, myös se mikä on uutta, pelottavaa, hämmentävää. Maailman uudet haasteet ovat liian suuria yhden ihmisen vastattaviksi. Myös sen takia meidän on opetettava yhteyden löytämistä, toistemme kanssa elämistä ja yhteistä työntekoa. Kriittinen korkeakoulu on tänään myös tämän haasteen edessä. Tähänastinen avoimen puhumisen ja kuuntelemisen harjoittelu ei tule enää riittämään. On etsittävä, on löydettävä muita toiminnan muotoja, jotka avaavat tilaa toimivalle yhteydelle.

Kriittinen korkeakoulu ei ole vain sen johdokunta tai sihteeristö, ei myöskään sen tilaisuuksissa esitelmöivät ja alustavat. Kriittinen korkeakoulu on yhtä paljon kaikki te, jotka tulette tänne, annatte ajastanne ja itsestänne. Myös teillä on vastuu siitä, miten onnistumme yhteyden rakentamisessa.

Mistä voisimme oppia yhteyttä? Voiko sitä?

Onko mahdollista löytää itsensä ruuhkabussin takasillalla?

Junassa katselin, miten nelivuotias Nina juoksenteli pitkin käytävää ja vaikeuksista koki todeksi kenet tahansa meistä totisista aikuisista, vieraan tytön persialaiskissan, sadun jonka hänelle kerroin ja junankin.

Tulkaa lasten kaltaisiksi.

Ihan yksinkertaista, ihan helppoa. Uskomattoman vaikeaa.

Sitä voisimme yhdessä ruveta opettelemaan: lapsen iloista uteliaisuutta, rehellisyyttä, uskallusta, suoraan kohti käymistä.

Samalla yrittäisimme olla myös aikuisia: tietoisia itsestämme ja maailmasta, vastuuseen valmiita. Ja sitäkin yhdessä. □

LL Helinä Sūkala toimii Kriittisen korkeakoulun lääketieteen projektisihteerinä. Tämä kirjoitus perustuu hänen puheeseensa Helsingin Kriittisen Korkeakoulun avajaistilaisuudessa 29. 9. 1980.

Martti Lindqvist:

IHMISEN TOIVO JA ELÄMISEN RAJAT — NÄKÖKULMIA 80-LUKUUN

● Onko ihmisellä toivoa vai olemmeko vääjäämättömästi painumassa sen rajan alapuolelle, missä sanoilla ihmisen ilosta, arvokkuudesta ja eloonjäämisen mahdollisuuksista ei ole enää mitään katetta?

● Apulaisprofessori Martti Lindqvist esitti tämän kysymyksen puhuessaan Helsingin Kriittisen korkeakoulun avajaistilaisuudessa 15. 9. 1980.

Kysymys toivosta tulee vastaan kaikkialla, vaikka juuri kukaan ei tohdi pukea sitä sanoiksi — sen kohtaa ihmisten katseissa, eleissä ja elintavoissa.

Syksyn kohutuin filmi, Andrei Tarkovskin ”Stalker” on kaikessa monitasoisuudessaan ja moniselitteisyydessään epäilemättä ennen kaikkea puheenvuoro ihmisen toivosta. Oireellisesti Tarkovski sijoittaa toivon sinne, mistä sitä kaikkein vähiten etsisi: ramman tytön katseeseen, raunioita ja vaaroja täynnä olevaan kiellettyyn alueeseen sekä lähes sekapäisen valetajan hourintaan. Tarkovskille toivo jää yhtä aikaa läsnäolevaksi ja tavoittamattomaksi. Sanoma on kuitenkin selvä: toivon kuollessa ei ihmisyydestäkään jää mitään jäljelle.

Äskettäin Helsingissä pidetty keskiolutmarssi on minun mielestäni myös nähtävä toivostaan taistelevien ihmisten operaatioksi. Kysymykset oli ehkä asetettu väärin, ratkaisuehdotukset olivat ilmeisesti pinnallisia, ja koko homma hyödynnettiin laskelmoiviin poliittisiin tarkoituksiin. Mutta tärkein ei ole kierrettävissä. Kaikupohjansa tuo mummon, lahkolaisten ja vieraantuneiden ihmisten mielenosoitukseksi luonnehdittu tapahtuma sai epätoivoisesta toivon etsinnästä tylyn toivottomuuden keskellä.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että toivoa koskevalla kysymyksellä on kaksi puolta. Toinen niistä liittyy ihmisen sisäisen luhistumisen uhkaan. Yhä useampi joutuu sen kysymyksen äärelle, onko hänen elämässään enää mitään uskottavuutta, rohkeutta ja eheyttä. Toinen kysymys kohdistuu elämän ulkoisiin ehtoihin. Ovatko yhteiskuntamme ja kulttuurimme kehitys sekä maailmanlaajuiset kriisi-ilmiöt viemässä vääjäämättä pohjan elämän uudistumiselta ja jatkumiselta?

Väärät vaihtoehdot

Epäilemättä kaikkialla tarjotaan vastauksia sekä ihmisen toivon että hänen rajallisuutensa ongelmiin. Mutta suurin osa noista vastauksista on valheellisia.

Rajoja ihmisille asettavat ennen kaikkea taloudellisen ja yhteiskunnallisen vallan käyttäjät sekä kovat moralistit. Vallankäyttäjät usein kuvaavat määrätyn kehityksen välttämättömäksi. He vetoavat poliittisiin ja taloudellisiin realiteetteihin. Kansantalouden kasvun ylläpitäminen vaatii sopeutumista moniin rajoihin. Teknologisia kysymyksiä ei saa uskoa maallikkojen riepoteltaviksi. Maanpuolustusasiat ovat ehdottoman salaisia.

Tällä tavalla ihmisille luodaan kuva kovien välttämättömyyksien maailmasta. Tuossa maailmassa jaetaan kyllä myös palkintoja — mutta ainoastaan kulutusmahdollisuuksien lisäämisen ja urallaan etenemisen muodossa. Luovuus, vaihtelevuus, yksilöllisyys ja itsenäisyys koetaan usein häiriötekijöiksi.

Tämänkaltaisiin rajoihin suostuminen merkitsee ihmiselle itsemurhaa. Hänen maailmansa tyhjenee persoonallisista mahdollisuuksista ja henkisistä resursseista. Mielestäni esimerkiksi Puolan viimeaikaiset tapahtumat ovat ennen kaikkea merkinneet kapinaa tällaista välttämättömyyksien maailmaa vastaan. Kysymys oli pohjimmiltaan enemmän itsekunni-oituksen mahdollisuuksien palauttamisesta kuin leivästä.

Sen liikkumatilan riistämisestä, minkä poliittinen ja taloudellinen valta ihmiselle jättää, pitävät huolta moralistit. Viralliset rakenteet eivät ole kiinnostuneita yksityiselämästä niin kauan kuin systeemi vain pyörii. Sen sijaan aivan erityisesti näinä aikoina löytyy kaikkialta ihmisiä ja ihmisryhmiä, jotka ovat valmiit valjastamaan ihmisiä omia kivirekiään vetämään. Moraali tällöin mielletään yhdenmukaisuudeksi ja pelkojensa vallassa olevien ihmisten normeihin suostumiseksi. Usein tähän sisältyy myös inhimillinen tragedia, sillä monet moralistit ovat lyötyjä ihmisiä, joista ketjureaktion tapaan tulee toisten ihmisten lyöjiä.

Mutta meille tarjotaan myös valheellista toivoa.

Yhteiskuntamme ylpeilee liberaalisuudellaan. Kuitenkin sen suvaitsevaisuus on useimmiten piittaamattomuutta sekä tärkeiden muospaineiden kanavoimista ”vaarattomille alueille”. Esimerkiksi seksuaalinen liberalismi ei ole välttämättä kumppanuuden ja tasa-arvoisuuden airut.

Toivoa tarjotaan myös päiväunien muodossa. Niitä on lukuisia eri lajeja. On uskonnollisuutta, joka on loputonta pakenemista todellisuudesta. On olemassa terapeutteja haavemaailmoita, jotka vain turruttavat ja sopeuttavat. Sitten on tietysti kaupallinen ja kansainvälistyvä viihdeteollisuus, jonka tarjoamalle toivolle valuutaksi kelpaavat ainoastaan dollarit.

Käy sääliksi ihmistä, joka joutuu sekoilemaan värien rajojen ja väärän toivon kuppittelijoiden keskellä.

Uusi etsintä ja uusi uhka

Aivan erityisesti 1960-luku synnytti unelman uudesta yhteiskunnasta ja oman rajallisuutensa voittavasta ihmisestä. Toivo pantiin ennen kaikkea ihmisen käytössä olevien välineiden kehitykseen: tieteen uusiin löytöihin, tekniikan saavutuksiin, kasvavaan taloudelliseen vaurauteen, lisääntyviin koulutusmahdollisuuksiin ja kehittyvään sosiaaliturvaan. Niukuuden lopullinen voittaminen määriteltiin kehityksen tärkeimmäksi tavoitteeksi.

Se oli kasvuhuuman aikaa.

Päättynyt 1970-luku alkoi pettymyksellä ja itseensä kääpetyksellä. Mahdollisuudet taloudelliseen nousuun, rauhaan ja sopusuhteiseen kehitykseen osoittautuivat pienemmiksi kuin oli uskottu. Yhteiskunnalliseen liikehdintään mukaan lähtenyt nuorisotoukka ajautui joko vastakkaisiin poliittisiin leirihin tai tylsään välinpitämättömyyteen. Kaupallinen julkisuus alkoi tyydyttää yhä enemmän ihmisten kurkistelutarvetta pikkujoruilla ja näennäistunteellisuudella.

Tuosta pettymyksestä kasvoi myös jotain hyvää.

1970-luvun lopussa nosti selvästi päätään uudenlainen henkinen ja uskonnollinen etsintä. Erilaisista katsomuksista ja henkilökoh- taisista totuuskysymyksistä keskusteleminen julkisuudessa koettiin pitkältä ajalta luonnolliseksi. Monenmuotoiset ihmisfilosofiat nostivat päätään. Kirkon piirissä syntyi ns. karismaattinen liike — sekä lupaavan tuoreena että pelottavan itsetyytyväisenä.

Etsintä on tietysti toivon merkki — sisältäähän se oletuksen että jotain on myös löydettävissä. Ajopuut ja marionetit eivät etsi mitään. Kuitenkin tällainen etsintä ja henkinen liikehdintä on aina hyvin monimerkityksistä. Siitäkin voi tulla muoti-ilmiö. Sekin voidaan hyödyntää tehokkaasti kaupallisiin tai muihin itsekäisiin tarkoituksiin.

Uuden henkisyiden ja vaihtoehtoliikkeiden riskit esittää mielestäni varsin osuvasti akateemikko von Wright Näköpiiri-lehden haastattelussaan. Hän sanoo: ”Tässä on myös jotakin, mikä herättää minussa levottomuutta. Jotakin mitä voisi sanoa eskapismiksi, paoksi sosiaalisesta todellisuudesta yksityiseen todellisuuteen. Niin kauan kuin vetäytyminen perustuu vakavaan välienselvittelyyn nykytilanteen kanssa, asia on järjestyksessä, sillä silloin on kuitenkin olemassa kriittinen kosketus yh-

teiskuntaan. Mutta, jos tämä kosketus katkeaa, mitä tapahtuu silloin poliittisesti kodittomien joukolle?" Ja von Wright jatkaa edelleen: "On olemassa vaara, että heidät ottavat huomaansa ja heitä manipuloivat voimat, jotka ehkä myös suuntautuvat nykytilannetta vastaan, mutta jotka sitten vakiinnuttavat asemansa alastoman voimarakenteen muodossa, jossa vaihtoehtoina ovat terrori tai kaaos."

1980-luvun ensimmäiset kuukaudet ovat sujuneet uuden uhan aavistamisen merkeissä. Osittain kysymys on taloudellisesta epävarmuudesta, joka on palaamassa muutaman melko hyvän vuoden jälkeen. Edessä on ehkä aika, jolloin vahvat taas kerran maksattavat laskunsa heikoimmilla. Pelottavinta on kuitenkin ollut kansainvälisen tilanteen kehitys. Asevarustelu on kiivaimmillaan. ETYK-neuvottelut ovat pahasti jäissä. Kiukustunut naureskelu islamilaiselle vallankumoukselle on muuttunut säikähtyneeksi toteamukseksi maailmanlaajuisen jännityksen nopeasta kirstymisestä.

Tällä hetkellä on olemassa kolme tekijää, jotka antavat sanalle sota täysin uuden sisälön. Ensimmäinen niistä on tekniikka. Hämmästyttävän suuri prosentti asevarustelun dynamiikasta selittyy sotateknologian kvaliteetista ja logiikasta. Tuho on täsmälleen yhtä kaukana tai yhtä lähellä kuin kriittisessä kohdassa toteutuva teknologinen riski. Lisäksi pitkä aikaviive teknologisen idean ja sen sarjajavalmisteisiin soveltamisen välillä merkitsee, että teknologinen varustelu tähtää aina pahimpaan kuviteltuun kehitysvaihtoehtoon pitkällä aikavälillä. Näin luodaan synkkiä, itseään toteuttavia profetioita.

Toinen tekijä on ideologinen. Vähättele-mättä paljon keskustelussa esillä olevaa idän ja lännen poliittisten ideologioiden valtataistelua otan esiin toisen näkökulman. Militarismi on lähes kaikissa yhteiskunnissa elävä ajattelun ja hallinnan struktuuri, joka ulottaa vaikutuksensa joka paikkaan, missä ihmiset elävät ja toimivat. Se on usein salattua mutta samalla hyvin reaalista ja tehokasta valtaa ihmismieliin ja ihmisten käyttäytymismalleihin. Militarismi kaupaa ihmisille viattomasti valheita itsestäänselvyytenä. Yksikään sotakoneisto ei kykenisi toimimaan ilman militarismin ideologista taustatukea. Mielenkiintoista on havaita se yksityiskohta, että omassa yhteiskunnassamme militarismi ennen tukeutui

konservatiivisiin ideaaleihin — usein melko pateettisesti — mutta nyt se on yhä enemmän markkinoimassa itseään puhtaana kaupallisuuden, stereotyyppisten miesihanteiden ja urheilun merkeissä. Tämän osoittavat mm. eräät MTV:n ja puolustusvoimien yhdessä toteuttamat typerän pinnalliset ja pettävän kauniit viihdeohjelmat.

Kolmas tekijä onkin kaupallinen. Viime kädessä kysymys on vallasta — ja valta puukeutuu aina taloudellisten intressien muotoon. Asevarustelussa on kysymys maailman suurimmasta taloussektorista. Lisäksi useat muutkin taloudellisen vallan muodot hakevat tukea kiväärien suusta kasvavasta vallasta. Niin kauan kuin on yksikin intressiryhmä, joka hyötyy varustelusta, on olemassa myös paine varustelun jatkamiseen.

Kaikissa näissä kolmessa tekijässä on yhteinen piirre. Ne perustuvat hallinnan ideologiaan. Asevarustelu on epäilemättä loistoesimerkki siitä, miten ihmisen loputon pyrkimys hallintaan inkarnoituu aggressiiviseksi fyysiseksi todellisuudeksi. Ja tällä ilmiöllä on myös kääntöpuolensa: jokaista uutta askelta hallinnan tiellä seuraa yhä uusia ihmisiä ja ihmisryhmiä, jotka eivät enää pysty olemaan oman elämänsä vastuullisia subjekteja. Heidän — usein ennestäänkin pieni — reviirinsä tyhjenee tyhjenemistään resursseista ja mahdollisuuksista.

Kävipä sodan ja rauhan kysymyksissä miten tahansa, joka tapauksessa valta on joutumassa maailmanlaajuisesti kivuliaaseen uusjakoon, eikä tämä ilmiö jätä koskematta meitäkään. Läntisten teollisuusmaiden ylivalta on siirtymässä auttamattomasti historian lehdille.

Henkinen ilmasto

Monet muutkin laskut lankeavat maksettaviksi. Ajatellen esimerkiksi sitä inhimillistä hätää, joka on syntynyt työttömyyden, hannonneiden kotien, muuttoliikkeen ja alkoholi-ongelmien seurauksena — traagisimmissa tapauksissa kaikkien näiden yhteisvaikutuksena. Ongelmat toki olemme jo huomanneet, mutta pahimmat yhteisvaikutukset ovat vasta edessäpäin. On myös viitattava siihen turhautuneisuuteen, mitä yhteiskuntamme ylipolitisoituminen sekä nuoren polven ammatillisten etemismahdollisuuksien olennainen kaventumi-

nen ovat aiheuttaneet ja tulevat vielä aiheuttamaan. Monet tämän kehityslinjan uhreista tulevat terveydenhuollon ja sosiaalihuollon pitkäaikaisasiakkaisiksi.

Henkisenä ilmastotekijänä tähän kaikkeen näyttää 80-luvulla liittyvän siirtyminen konservatismiin nousun aikakauteen. Kyseessä on epäilemättä eräänlainen pako- ja pelkoreaktio, missä epävarmuuteen haetaan turvaa ja vahvimmaksi oletetun tukea. Samalla on ilmeistä, että ainakin alkuvaiheessa tämä konservatismi on pikemminkin puolustusasemissa olevaa kuin aktiivisesti hyökkäävää.

Ainakin teollisuusmaissa olemme jo nyt tulleet siihen tilanteeseen — mikä ilmeisesti vain korostuu lähivuosina — että suurin vastakohtaisuus ja jännitys koetaan yksilöiden ja instituutioiden väliseksi. Ihmiset, joiden reaaliset vaikutusmahdollisuudet on riistetty tai jotka ovat lopullisesti pettyneet systeemien itseriittoisuuteen, joko vetäytyvät omaan yksityisyyteensä tai turvautuvat kansalaistottelemattomuuteen. Juuri tämä on tällä hetkellä teollistuneiden maiden kohtalonkysymys.

Olen jo aikaisemmin eräissä muissa yhteyksissä viitannut siihen varsin todennäköiseen mahdollisuuteen, että 80-luvulla maahamme syntyy jonkinlaisia ”uussorrettujen ryhmiä”. Ehkä kaikkein traagisinta on, että sosiologisesti arvioituna näillä ryhmillä ei ole kovinkaan paljon edellytyksiä ”luokkatietoisuuden” syntymiseen ja sitä kautta olennaisesti oman asemansa parantamiseen. Naita ryhmiä ovat esimerkiksi pitkäaikaissairaat, asosiaaliset ryhmät, jotkut sosiaaliset, seksuaaliset ja kansalliset vähemmistöt, moraalisen ja sosiaalisen haaksirikon kärsineet henkilöt, henkisesti nujerretut sekä emotionaalisesti hylätyt. Nimenomaan sekä fyysisen — erityisesti fyysistä terveyttä koskevan — että psyykkisen deprivaaation osuus korostuu näille ryhmille leimallisina piirteinä.

Mitä tästä kaikesta sitten voidaan päätellä 80-lukua ajatellen?

Tilanteeseen epäilemättä sisältyvät ”mahtavan regression” ainekset. Kehitys — ellemme sille mitään tee — näyttää suosivan epäitsemäisyyttä, alistumista sekä erilaisia riippuvuusmalleja. Se, jolla on vähänkin oikeudentuntoa ja herkkyyttä jäljellä, joutuu kysymään, kuka puolustaa ihmisen oikeutta kypsymiseen, luovuuteen, itsenäisyyteen ja omaehtoiseen ajatteluun.

1980-luvulla valta on entistä enemmän

valtaa ihmisten mielikuviin, arvoihin ja ”lullisiin kysymyksenasetteluihin”. Tämä on tietysti ennen kaikkea uhka, koska omaa etuansa tavoitteleva ja sitä ylläpitämään pyrkivä valta käyttää ilman muuta kaikki mahdollisuutensa tällä alueella. Samalla kuitenkin voidaan ajatella, että aatteellisen ja henkisen vaikuttamisen kautta ihmisiä voidaan vapauttaa vääristä sidonnaisuuksista ja tuhoisista ajatusmalleista.

Uusmoralismin kohtaaminen

Elämisen paine ei ilmene ainoastaan kiristyvinä elämän ulkoisina ehtoina tai rakkauten puutteena. Myös vaatimus inhimillisyyteen, itsenäisyyteen tai rohkeuteen voi olla tällainen paine. Totesin jo aikaisemmin, että 70-luvun kuluessa arvokysymykset tulivat jälleen muotiin. Eräällä ulottuvuudella tämä ilmenee siten, että ihmisten eteen vyörytetään valtavia eettisiä haasteita. Hänet haastetaan ottamaan kantaa sotiin, liike-elämään, ympäristökysymyksiin, ydinenergian käyttöön, terrorismiin, seksuaalielämän ongelmiin, raittiuteen, terveyteen, sairauteen, politiikkaan jne. Häneltä vaaditaan sitoutumista joihinkin aatteisiin ja ideologioihin. Häntä mitataan sekä maallisen että uskonnollisen ”puhdasoppisuuden” kriteerein.

Näinkin hienostuneella ja ylevällä tavalla moraalista voidaan tehdä kuria, siisteyttä ja vahvojen normeihin sopeutumista.

Ei tietenkään ole mitään syytä pilkata niitä aikamme suuria eettisiä ongelmia, jotka ovat nousseet eteemme ja joista nykyisin keskustellaan uuvuuksiin asti. Haluan vain kiinnittää huomiota siihen, millaisen taakan nämä ihmiselle asettavat. Pahimmillaan sitä voisi nimittää ”epätoivon etiikaksi”. Esilleotetut asiat ovat sinänsä tietysti tärkeitä, mutta voima, ilo ja vapaus puuttuvat.

Olen melko pessimistinen sen suhteen, miten erilaiset instituutiot voivat tässä tilanteessa auttaa vaatimuksen paineisiin musertuvaa ihmistä. Sensijaan toisen ihmisen kivun ja kysymysten läheisyyteen suostuvalla lähimmäisellä on paljonkin mahdollisuuksia.

Useinhan ihminen on vaarassa ajautua jompaankumpaan kahdesta umpikujasta eettisissä kysymyksissä. Toinen niistä on se, kun ihminen rehellisenä itselleen ja rikkonaisella menneisyydelleen sekä elämän ankeille eh-

doille kokee itsensä täysin sidotuksi ikuisesti kulkemaan samaa kehää — toistamaan loputtomasti virheensä ja tappionsa. Toinen umpikuja tulee vastaan silloin, kun ihminen päättää aloittaa uuden elämän kieltämällä täysin oman menneisyytensä, oman heikkoutensa ja omat sisäiset ristiriitansa. Tällöin hän tavoittelee rohkeampaa tulevaisuutta sulkemalla silmänsä omalta itseltään.

Elämän vastaanottamisen ja anteeksiantamuksen eettinen ulottuvuus sisältyy siihen, että ihminen voi samalla kertaa olla loppuun asti rehellinen omalle menneisyydelleen ja kuitenkin löytää vapautensa laadullisesti uuteen tulevaisuuteen. Näin ihmisessä löytyy voimavaroja, jotka synnyttävät rohkeutta ja oikeaa itsekunnioitusta.

Meidän on eräässä mielessä pyrittävä rikokomaan syyn ja seurauksen laki. Ihmisten etiikkahan yleensä perustuu melko pitkälle kosto- ja palkkioperiaatteeseen. Kaava on siis tämä: oikein tekevä menestyy, vääryyttä tekevä tuhoutuu. Elämä velkoo saatavansa siltä, joka elää väärin. Samalla kun me myönämme, että ihminen todella on vastuussa omista teoistaan ja saa myös kantaa niiden seurauksia, meidän on uudelleen löydettävä se eettinen ihanne, että juuri syyllistä ja heikoksi tullutta elämää on suojeltava. Toisen ihmisen rinnalle on astuttava ja hänelle on annettava hänen ihmisarvonsa juuri silloin, kun hän kaikkein vähiten näyttäisi ulkonaisiin kriteereihin arvioituna ansaitsevan sitä. Tässä mielessä ihmisten tekninen jakaminen hyviin ja pahoihin, on kovin suhteellinen jaoittelu, vaikka ihmisen teot voidaankin tietyin ulkoisin perustein jakaa oikeisiin ja väärin.

Meidän on siis toisaalta vedottava elämän universaaleihin eettisiin periaatteisiin. Meidän on lähdettävä siitä, etteivät kaikki arvot ole suhteellisia. On olemassa arvoja ja päämääriä, joiden tulisi toteutua sekä yksityisen ihmisen elämässä että koko yhteiskunnassa. Samalla on kuitenkin yhä uudelleen asetettava syylliseksi tulleen elämän rinnalle ja sanottava: Sinua ei ole hyljätty. Sinä olet arvokas. Sinua rakastetaan. Sinulta ei ole viety Sinun mahdollisuuksiasi.

Todelliset rajat

Jokaisen uskottavan toivon tarkastelun on lähdettävä liikkeelle niistä rajoista, jotka ih-

miselämässä todella vaikuttavat — jotka siis kuuluvat ”ihmisen osaan”. Aikaisemmin mainitsin jo sen perusuhkan, jossa rajallisuutemme kaikkein kipeimmin näyttäytyy — nimittäin eloonjäämisemme vaarantavat sotilaallisen kehityksen sekä luonnollisen elinympäristön tuhoutumisen.

Mutta tässä yhteydessä haluan ottaa esille ihmisyksilön omat rajat, joita on monia. Tärkeimmät niistä ovat niukkuus, sivullisuus, sairaus ja syällisyys.

Niukkuus on toisaalta fyysisten realiteettien aiheuttamaa, toisaalta taas epäoikeudenmukaisuudesta johtuvaa. Fyysiset mahdollisuudet eivät koskaan ole rajattomia. Kuitenkin väitän, että todellisuudessa — ainakin meidän yhteiskunnassamme — niukkuuden ongelmat ovat lähinnä oikeudenmukaisuuskysymyksiä. Tärkeintä on tiedostaa ns. ”junateorian” valheellisuus. Tämän teorian mukaan hyväosaisten olosuhteissa tapahtuva kehitys automaattisesti vetää perässä muita parempaan suuntaan ja tuottaa myös suurempaa oikeudenmukaisuutta. Näin ei ole. Jakaminen on oikeudenmukaisuuden ainoa toteutumismuoto.

Sivullisuus on ihmisen vieraantumisenesta johtuvaa rajallisuutta. Se on sitä, ettei ihmisen saa olla oma itsensä — siis oman elämänsä vastuullinen subjekti. Mielestäni voidaan erottaa sekä väärää että oikeaa sivullisuutta. Useimmiten on kysymyksessä tilanne, missä ihmiseltä on riistetty tärkeitä mahdollisuuksia itsenäisyyteen ja omaehtoisuuteen. Siihen viittasin jo aikaisemmin. Lisäksi on kuitenkin myönnettävä, että ideaalitalanteesakin meihin sisältyy tietty peruslevottomuus, luova jännitys todellisen minämme ja toteutuneen minämme välillä. Se tekee meistä ihmisinä loputtomia etsijöitä — kulkureita, jotka eivät koskaan voi tyytyä jo saavutettuun, koska jotain omasta minästä on vielä löytymättä.

Sairaus kuvataan nyky-yhteiskunnassa tekniseksi toimintahäiriöksi, kiusalliseksi valmisteiaksi, joka on vietävä takuukorjaukseen. Kuitenkin sairaus on ehkä kokonaisvaltaisin ja tärkein piirre omaa inhimillistä rajallisuuttamme. Sairauden todellisuus on osa ominta minäämme. En toki tarkoita sitä, että ihmisen olisi kohtalonomaisesti tyydyttävä omaan sairauteensa. Pikemminkin taistelu sairauden keskellä ja sairautta vastaan on oppimisprosessi — sekä yksilölle että yhtei-

sölle tärkeä tapa oppia ihmisenä olemisen perusluonnetta.

Entä sitten syyllisyys?

Teologina on tietenkin vaikea puhua syyllisyydestä, kun tietää, miten historiansa aikana kirkko on mellastanut hyvin itsekkäissä tarkoituksissa syyllisyyksymyksissä. Kuitenkin on totta, että koko länsimainen kulttuuri on ratkaisevasti kietoutunut ihmisen syyllisyyksymyksen ympärille — tahdoimmepa sitä tai emme. Mielestäni juuri nykyisen kulttuurin vaarallisimpia piirteitä on tämän syyllisyyksymyksen lähes täydellinen torjuminen. Sekä itsetuntemukselta että vastuulliselta etiikalta putoaa pohja pois, ellemmme tunnusta, että sisimmässämme elää loppuun asti ratkaisematon kysymys syyllisyydestä. Tämä merkitsee myös sitä, että parhaimmissakin teoissamme on tina tietty ambivalenssi läsnä. Meille on mahdotonta yltää täydellisesti pyyteettömiin, vilpittömiin ja ehjiin suorituksiin. Demoninen valta lähtee usein siitä, että syyllisyyden ongelma sivuutetaan. Tällöin lähtökohta on sama kuin synitiinlankeemuskertomuksessa. ”Te tulette niin kuin Jumala...” Käärmeen esittämä viettelys on muodostunut yhteiskuntamme faustiseksi piirteeksi.

Tiivistäen ihmisen rajallisuuden merkityksen voidaan todeta, että paljon elämisemme perusahdistuksesta on sidottu meidän rajallisuuteemme. Samalla näillä rajoillamme näyttäytyy jotain ratkaisevaa meistä itsestämme — jotain siitä perusinhimillisyydestä, joka on ominta ja tärkeintä minäämme. Juuri nämä rajamme ovat paljoudessaan ja hauraudessaan niitä tarttumapintoja, joilla liitymme toinen toisiimme.

Päädymme siis paradoksiin: eräässä tärkeässä merkityksessä meidän rajamme näyttäytyvät meidän mahdollisuuksinamme.

Ihmisen toivo

Taas kuulen kysymyksen: Onko ihmisellä toivoa?

Oikeastaan olen koko ajan pohjustanut vastausta tuohon kysymykseen. Olen halunnut

osoittaa toivoon liittyvän paradoksin. Ihmisellä on toivoa — mutta ei missään elämän rajojen ja ankeuden ulkopuolella. Kuulen tosin vastaväitteen: Eikö minun teologina tulisi puolustaa viimeiseen asti tuonpuoleista toivoa, joka toteutuu meistä riippumatta? Mielestäni näin ei ole. Tosin on kristilliseltä kannalta totta, ettei kaikki ole meidän varasamme. Mutta pohja tavoitetaan putoamalla — ei kiipeämällä. Juuri siellä perusrajaallisuuden ja ankeiden realiteettien keskellä jalat voivat tavoittaa kiinteän maaperän. Jokin alkaa kantaa.

Niiden, jotka todella haluavat löytää toivon, on lähdeävä elämän raja-alueille. Heidän on löydettävä sekä itsessään että muissa omasta toivostaan loppuun asti taisteleva ihminen. Se ristisaatto, mistä toivo on parhaiten löydettävissä, koostuu monenlaisista huluista, hahattelijoista, kipujensa kanssa näännyksissä olevista, toisinajattelevista, rujoista, epäonnistuneista.

Tämä ei ole vain retoriikkaa tai saarnaimista.

Meidän yhteiskuntamme elämänmuotoa leimaa se, etteivät jalat ole maassa eikä myöskään taivaassa. Toisin sanoen sekä realiteetit että unelmat ovat sille pelottavia ja käsittämättömiä. Siksi meidän on yhä uudelleen ja uudelleen muistutettava ihmisen tuskan syvyydestä ja vallan väärinkäytön häikäilemättömyydestä. Mutta samasta syystä meidän on myöskin muistutettava lakkaamatta ihmisen parhaista unelmista ja siitä näystä, että rakkaus ja oikeus voivat kohdata toisensa ja sitä kautta paljastua elämisen perusresurssiksi.

Eräältä kannalta toivo on taisteltua tasapainoa ihmisen sisäisen ja ulkoisen todellisuuden välillä. Se on saavutettua itsetuntemusta ja itsehyväksyntää, jota kukaan ei voi meiltä ulosmitata. Mutta se on samalla myös yhteisön kivun ja unelmien laskemista oman ihonsa lävitse ja sitä kautta ojentautumista päämääriin, joissa tavoitellaan oikeuden ja rakkauden toteutumista ihmisyyhteisössä.

Tai niinkuin esikoisrunoilija Maaria Leinonen sanoo: ”Ihmisen toivo on toinen ihminen”. □

Helsingin Metropoliitta Johannes:

**ORTODOKSISEN
PERINTEEN ASENNE
KUOLEMAAN**

Metropoliitta Johannes selvitteli ortodoksisen perinteen asennetta kuolemaan Kriittisen korkeakoulun tilaisuudessa 1. huhtikuuta 1980.

Kun seuraavassa pyrin lyhyesti selvittämään ortodoksista traditiota kuoleman suhteen, on syytä heti alkuun korostaa, että tarkoitus on nimenomaan puhua *kirkon* asenteesta kuolemaan ja *kirkon* kuolemaa koskevista näkemyksistä, ei yksityisten kirkon jäsenten yksityisluontoisista ajatuksista näistä seikoista.

Ortodoksisen kirkon näkemys kuolemasta tulee näkyviin liturgisessa traditiossa ja tällöin erityisesti siinä liturgisessa traditiossa, joka koskee kuoleman läheisyyteen liittyviä tapahtumia, ruumiinsiunausta, esirukouksia vainajan puolesta ja vainajan muiston viettämistä. Tämä traditiokokonaisuus osoittaa nykyäänkin elävällä tavalla, että kuolema nähdään luonnollisena osana ihmisen tiellä ja tosiasiana, jota ei pyritä salaamaan eikä peittämään. Kyseisen tradition keskeisimmät ajatukset ja opetukset sisältyvät erityisesti siihen kuuluihin rukouksiin, hymnit ja veisut eli laulettu rukousaines mukaanluettuna.

Mitä sitten näemme kuolemasta kirkon rukousten valossa?

Tarkastelemme ensin sitä aineistoa, joka liittyy kuolinhetken läheisyyteen. Kuten luonnollista ja ymmärrettävää onkin, on esirukous vainajan puolesta tässä voimakkaasti esillä, eikä itse asiassa vain vainajan puolesta, vaan jo kuolemaa lähestyvän, viimeisiä tuntejaan tai hetkiään elävän puolesta. Tämä

esirukous on rakkauden teko ja ystävän palvelus poisnukkuneelle. Tälle aineistolle, kuten koko tehtävämme piiriin kuuluvalla traditiolla on ominaista, että liturgisen rukouskielen sanomat suhteellisen usein ovat yksikön ensimmäisessä persoonassa, jossa vainaja ikäänkuin itse puhuu läsnäolijoille jonkun toisen lukeman tai laulaman sanan kautta, mikä on omiaan antamaan koko ilmapiirille voimakkaan persoonallisen ja läheisen sävyn. Huomttava osa tätä aineistoa liittyy näissä yhteyksissä käytettyjen psalmien sanontoihin.

Näin kuulemme kuolinvuoteen äärellä lukijan äänen kantavan esiin vainajan rukouksena:

”Jumala, riennä minua pelastamaan, riennä minun avukseni. - - Sinä olet minun apuni ja vapauttajani; Herra, älä viivy.” (Ps. 70)

”Älä käy tuomiolle palvelijasi kanssa, sillä ei yksikään elävä ole vanhurskas Sinun edessäsi.” (Ps. 143)

”Armahda minua Jumala, Sinun suuresta armostasi, pyyhi pois minun syntini Sinun suuresta laupeudestasi.” (Ps. 51)

Käsittelemäämme liturgiseen materiaaliin kuuluu keskeisellä tavalla laaja rukousveisu, joka tunnetaan Andreas Kreetalaisen kanonin nimellä. Sen sanojen välityksellä vainaja puhuttelee ympärillä olevia syvällisin ja nöyryn

sanoin. Tälle ainekselle on erityisen ominaista, että kuoleman portista astunut siinä muistuttaa eloonjääneitä ihmisen vähäpätöisyydestä ja heikkoudesta sekä anoo hartaasti ystäviensä rukouksia ja apua. Läsnäolijat toisaalta ikäänkuin vastaavat kirkon esirukouksen sanoin " - - - vielä rukoilemme".

Kanonin sanoma kuuluu mm. näin:

"Oi Kristus, kirkasta minut ymmärryksen valolla, että edes hetken näkisin Sinut; - - -. Kaikki ystävät, jotka ette ole voineet sääliä minua, auttakaa onnetonta ihmisparkaa kaikki yhteen ääneen puolestani puhuen Valtiaalleni, - - -. Auta, suuri Jumalan ruhtinas ja enkelten johtaja Mikael. En voi vielä kutsua pyhää nimeäsi avukseni, koska huuleni ovat vaiti ja kieleni siteessä. - - -. Veljeni, kääntäkää korvanne puoleeni ja kunnetkaa säälillä surkeitten sanojeni vähäistä ääntä. Älkää jättäkö minua kuulematta, niin Herra teidät kaikki palkitsee."

Kirkon esirukous tulee jälleen vastauksena vainajan rukoukseen ja avun anomiseen:

"Vielä rukoilemme palvelijallesi (NIMI) syntien päästöä ja hänen tahtoen ja tahtomattaan tekemiensä rikkomusten anteeksi-antamista, sillä Sinä olet armollinen ja ihmisiä rakastava Jumala, ja Sinulle, Isä, Poika ja Pyhä Henki, me ylistystä kohotamme nyt ja aina ja iankaikkisesta iankaikkiseen."

"- - Sinua me rukoilemme ja pyydämme, päästä palvelijasi (NIMI) sielu kaikista siteistä ja vapahda kaikesta kirouksesta; sillä sinä olet toivottomien toivo, päästät vangitut ja nostat sortuneet - - -."

"Herra Jeesus Kristus - - - antakoon anteeksi sinulle, hengellinen lapseni, kaiken mitä olet tahtoen tai tahomattasi tässä maailmassa tehnyt - - -"

Varsinaiseen hautauspalvelukseen kuuluu perinteen mukaan jo vainajan kodissa tapahtuva alkuvaihe, joka tosin nykyajan olosuhteissa käytännön syistä jää valitettavasti usein pois nimenomaan meidän tilanteessamme. Periaatteessa se joka tapauksessa korostaa, että kirkko on mukana kaikissa vaiheissa ja ja pyhittää rukouksin ihmisen koko vaelluksen. Todettakoon myös, että hautauspalvelusta koskevat vanhat kirkkosäännöt korostavat erityisesti, että samaa palvelusjärjestystä samoin rukouksin ja veisuin on sovellettava kaikkiin vainajiin, "kuninkaihin, patriarkkoihin - - - miehiin ja naisiin", paitsi pikkulapsiin, joilla on oma palvelusperin-

teensä. Maallisen vaelluksen päätyttyä ihmisen on vain ihmisenä Jumalan edessä. Toisaalta on kumminkin totta, että tästä käytännöstä on varsinkin papiston kohdalla poikettu nimenomaan venäläisen perinteen alueella, mutta se ei vähennä alkuperäisen tradition periaatteellisen sanoman merkitystä.

Kodissa alkava hautauspalvelus on oleellisesti esirukousta:

"Vapahtaja, anna palvelijasi sielulle lepo kilvoituksen päättäneiden vanhurskasten henkien joukossa ja varjele se autuaaseen elämään luonasi, Sinä ihmisiä rakastava."

"Henkien ja kaiken elollisen Jumala, joka olet voittanut kuoleman, kukistanut pahan hengen ja lahjoittanut maailmallesi elämän, Sinä, Herra, anna lepo nukkuneen palvelijasi (NIMI) sielulle valoisassa ja viheriöivässä vilvoituksen paikassa, mistä ovat paenneet kipu, suru ja huokaus. - - - Sillä Sinä, Kristus meidän Jumalamme, olet nukkuneen palvelijasi (NIMI) ylösnousemus, elämä ja lepo..."

Kirkko opettaa, että kuolema johtaa lepoon ja että Kristus on vapauttanut tuonelasakin olevat. Samalla kirkko rukoilee vainajalle iankaikkista muistoa: poismennyt ei saa unohtaa, vaan hänen tulee aina elää meidänkin muistossamme. Jumalan muistossa hän elää ikuisesti.

Hautauspalveluksen oleellinen osa tapahtuu perinteisesti kirkossa, paikassa jossa vainaja on eläessään rukoillut, kiittänyt ja palvonut Jumalaa. Traditio edellyttää arkun olevan avoinna tämän palveluksen aikana: näin yhteys edesmenneen ja tänne jääneitten välillä korostuu ulkoisestikin havaittavalla tavalla. Persoonallinen sävy on luonnollisesti myös siinä jo edelläkin mainituista rukouks-esimerkeistä ilmenevässä käytännössä, jonka mukaan vainaja eri yhteyksissä mainitaan nimeltä: kuolema ei merkitse sitä, että poissnukkunut olisi ikäänkuin lakannut olemasta veljemme ja ystävämme. Tällaisena hän meil-le hartaassa sävyssä puhuu "minä"-muodossa rukoillen myös hautauspalveluksen kirkko-huoneeseen liittyvän osan joissakin vaiheissa.

Kirkko rukoilee vainajalle lepoa ja anoo, että "Jumala saattaisi hänen sielunsa sinne, missä vanhurskaat lepäävät."

Kuoleman läheisyydessä muistutetaan elossa olevia voimakkain sanoin Jumalan käskyn tutkimisesta, oppimisesta ja noudattamisesta.

"Minä olen vähäinen ja halveksittu, mutta minä en unhota Sinun asetuksiasi. Halleluja."

"Ruhtinaat vainoavat minua syyttä, mutta minun sydämeni pelkää Sinun sanojasi. Halleluja."

"... etsi palvelijaasi, sillä minä en unhota Sinun käskyjäsi."

"Vapahtaja, minä olen kadonnut lammas, kutsu minut takaisin ja pelasta minut."

Hartauspalvelukseen kuuluvat Johannes Damaskolaisen hautausveisut ilmaisevat poikkeuksellisen vahvojen sanonnoin elämän katoavaisuutta ja kaiken inhimillisen mitättömyyttä, sillä "kaikki on varjoa heikompaa, kaikki unia petollisempaa", mutta samalla ne ovat harrasta, nöyryä esirukousta vainajan puolesta: rakkauden side elää voimakkaana. Näissäkin veisuissa on, joskin rajoitetusti, jo pariin otteeseen mainitsemaamme "minä"-muotoista ainesta, jonka välityksellä vainaja vielä nyt vetoaa elossa oleviin rukoilijoihin.

Raamatun tekstit, jotka liittyvät hautauspalvelukseen, ovat toisaalta valoisia, vahvan ylösnousemussanannon sävyttämät, toisaalta muistutuksena siitä, että jokainen on teistaan ja tekemättömistään vastuussa Jumalan edessä.

Vaikka huomiomme kohteena oleva liturginen perinne jo sellaisenaan sisältää runsaasti esirukousta ja anteeksiannon anomista, on hautauspalvelukseen aikoinaan — joskin suhteellisen myöhäisessä vaiheessa — liitetty erityinen anteeksiantorukous, jonka saa kreikkalaisen perinteen mukaan tosin vielä nytkin lukea vain piispa, mutta joka venäläisessä perinteessä on yleistynyt ja saanut tiettyjä lisäpiirteitäkin. Sen loppuosa edustaa kuitenkin selvästi yleisortotoksista, aitoa henkeä:

"Ainoa hyvä ja ylen laupias, salli hänen sielunsa tulla niiden pyhien joukkoon, jotka aikojen alusta ovat Sinulle kelvanneet, ja hänen ruumiinsa palauta luomaasi luontoon. Sillä Sinä olet iankaikkisesti kiitetty ja ylistetty."

Hautauspalveluksen loppusiunauskin on oleellisesti rukousta vainajan puolesta, jossa moniin pyhiin vedoten pyydetään, että kuolemattomana Kuninkaana elävä ja kuolleita hallitseva Kristus saattaisi "palvelijansa sielun vanhurskasten majoihin" antaisi "hänelle

levon Abrahamin helmassa" ja lukisi "hänet pyhien joukkoon" ja armahtaisi meitä kaikkia.

Loppusiunaus ei kuitenkaan vielä päätä menossa olevaa tapahtumaa, vaan sitä seuraa vaihe, joka on aivan erityisen kuvaava ortodoksisen tradition asenteelle kuolemaan, nim. ns. hyvästely. Sen aikana papisto, omaiset ja ystävät käyvät vuorollaan avoimen arkun äärellä ottamassa kunnioittavat jäähyväiset vainajalta. Yhteys elävien ja vainajan välillä on voimakas ja läheinen, ilmapiiri on hartaan kaipauksen, mutta myös elävän rakkauden täyttämä. Hyvästelyn aikaan laulettu veisut ovat nekin vielä ikäänkuin vuoropuhelua tänne jääneitten ja edesmenneen välillä samalla kun ne ovat esirukousta. Syvällisen ilmaisuuden kaikesta tästä yhteydestä ja läheisyydestä saamme, kun veisujen sanat tuovat vainajalta sanoman:

"... tulkaa kaikki, jotka minua kaipaatte, ja jättäkää minulle jäähyväiset, sillä en enää vaella enkä tästedes keskustele kanssanne. ... Pyydän ja anon kaikkia lakkaamatta rukoilemaan puolestani Kristusta Jumalaa..."

Hautauspalvelus päättyy perinteisesti haudan äärellä.

Ortodoksisen perinteen valossa voimme todeta, että elävät korostavat yhteyttään kuoleeseen. Kuolema ei ole mikään ehdoton loppupiste, ei täysin suljettu tie, ei kokonaan yhteydenestävä portti. Rukous ylittää kuoleman rajan. Rakkaus ei voi pysähtyä kuoleman portille. Kaikkialla, missä olosuhteet sen sallivat, koti, perhe, kylä, yhteisö elävät mukana. Kirkko on vainajan ja läheisten kanssa. Ja vainaja on omiensa parissa. Perinteen monet muistelupäivät korostavat ja ilmentävät tätä yhteyttä vielä hautauspalveluksen jälkeisinä viikkoina ja kuukausina, osittain jopa vuodesta toiseen. Tätä tarkoitusta palvelevat myös ns. yleiset vainajien muistelupäivät.

Edesmenneitten muistoa ylläpitävät ja vahvistavat myös kirkoissamme olevat vainajien muistelupöydät, joille omaiset ja ystävät sytyttävät rukouskynttilänsä ja joiden edessä moni polvistuu esirukoukseen rakkaattensa puolesta.

Edesmenneitten muisto elää ja näin yhteys säilyy yli kuoleman rajan. □

Sven Krohn:

HENKINEN IHMISKÄSITYS

Lyhennelmä professori Sven Krohnin Turun Kriittisessä Korkeakoulussa 18. 3. 1980 pitämästä esitelmästä, joka kokonaisuudessaan muodostaa luvun 26 hänen teoksessaan *Ihminen, luonto ja logos*. Kirja ilmestyy Gummeruksen kustantamana v. 1981.

Käsityksellä, jota tässä olen nimittänyt henkiseksi ihmiskäsitykseksi, on syvälliset juurensa filosofian historiassa ja ihmiskunnan uskonnonhistoriallisessa ja aatehistoriallisessa kehityksessä.

Keskeisenä siinä on näkemys, jonka mukaan ihmisessä, hänen varsinaisessa minässään eli ydinolemuksessaan, on jotakin korkeampaa, ylevämpää tai parempaa kuin se, mistä hän eläimellisessä, lähinnä biologisiin tarpeisiin suuntautuvassa, monella tavalla pirstoutuneessa kokemukentässään on tietoinen. Ja siinä tähdenetään myös, että ihmiselämän tarkoitus eli sen syvempi mieli sisältyy mahdollisuuteen tulla tietoiseksi tästä ydinolemuksesta tai siitä ”korkeammasta”, johon jokin hänessä usein vain puolitajuisesti kurottaa. Mitä tai kuka tämä korkeampi on, on kysymys, jota koetan tässä esityksessäni josain määrin valaista.

Henkinen ihmiskäsitys muodostaa, jos käydään tarkastelemaan sen ontologisia perusnäkemymiä, kaiken materialismin ja skientismin vastakohdan, vastakohdan sille pelkästään aistihavaintoja kokemuseräisenä aineistonaan käyttävälle ja yksipuolisesti luonnontieteiden tulosten niiden pätevyysaluetta ylittävään yleistykseen nojautuvalle elämän- ja maailmankatsomukselliselle suun-

taukselle, joka monin paikoin viime vuosisadan puolivälistä lähtien tuli varsinkin luke-neiston ajatustottumuksena asioiden ja ilmiöiden itsestään selväksi arviointiperustaksi ja joka vähitellen levisi laajoihin kansankerrok-siin. On ehkä sen tähden aiheellista tarkas-tella ensin sen tyypillisimmän dogmaattisen muodon, mekanistis-materialistisen todelli-suus- ja ihmiskäsityksen pätevyysvaatimusta — kun se nimenomaan selittää edustavansa tieteellisyyttä. Silloin voidaan todeta seuraa-vaa:

1. Se objektiivisesti eli ulkokohtaisesti ole-massaolevaksi ajateltu järjestelmä, jota sano-taan materiaksi, on viime kädessä ajatusjoh-dannainen, jolloin päättelyn lähtökohtana on ollut yksilöiden kokemusmaailmoiden kartoi-tus ja vertailu.

Mutta kun kokemukentät, jotka sellaisina eivät ole materiaa (sillä kokeminen ei ole materiaa), otetaan ulkokohtaisen todellisuu-den luonteen selvittämisen lähtökohdaksi, merkitsee pelkästään aistihavaintoihin tukeu-tuminen typisteltyä lähtökohtaa ja näin ollen vääristynyttä ja kieroutunutta todellisuuskä-sitystä.

Jos nimittäin kokemus subjektille annettu-na on perustava lähtökohta, ”on myös”, ku-ten Glasenapp toteaa, ”kohdallisesti huo-

mioonotettava elämykset, jotka tarjoutuvat ihmiselle hänen sisäisestä maailmastaan käsin muodostettaessa hänelle hänen maailmankatsomustaan. Mutta tällöin näyttää oletus, että uskonnolliset ja siveelliset kokemukset ainakin ovat tasa-arvoisia tiedonlähteitä oikeutetulta". (Glasenapp, Helmuth: *Die fünf grossen Religionen Dülmen i W.* 1954 s. 493).

2. Toisaalta on selvää, ettei materialismi eikä yleensääkään mekanistinen ihmiskäsitys, kykene tarjoamaan perustaa ihmisen siveellisyysvaatimusten perimmäisten ehtojen selvittämiseksi. Tämä koskee omatuntoa, velvollisuuden ja vastuunalaisuuden vaatimusta sekä laajempaa kokemuksentäällä silmällä pitäen arvotajuntaa yleensä, joissa kaikissa pitämisen suhde olemiseen jää mekanistis-materialistisen "kone"-mallia selityspohjaksi käyttävän todellisuuskuvan kannalta katsottuna käyttämättömäksi.

3. Mutta myöskään loogisen ajattelun ja siihen liittyvän käsitteellisyiden ajattomuus ja päättelyn yleispätevyys ei sopeudu mihinkään mahdolliseen materiaasta annettuun kuvaan, eikä sitä missään mielekkäässä merkityksessä voida ajatella materialistis-mekanistisen näkemyksen konemallista käsin.

4. Yhä laajeneva etevien ja vastuunalaisten tutkijoiden mm. yliopistojen yhteydessä suoritama parapsykologisten ilmiöiden tutkimus osoittaa — vaikka kiinnitettäisiin huomiota telepatiaan vain yksilöiden välisenä epäaistillisena viestintänä — että ne ärsykkeet ja ärsytykset, jotka joko välittömämmin tai vain välillisesti ovat tajunnan aistisuusaineen ulko-kohtaisena ehtona, ja joita voidaan näin määrittää materiaksi, ovat vain tietty sektori, katkelma ulko-kohtaisesta todellisuudesta, joka avautuu meille tutkimattomana valtamerenä yhä uusissa ulottuvuuksissaan.

Jo tässä esitettyjen perusteiden johdosta voidaan siten todeta, että materialismi ei suinkaan periaatteessa ole sen tieteellisempää kuin jotkut muut uskomukset. Me voimme jopa hylätä sen, ei ainoastaan todistamattomana, vaan myös tässä esitettyjen perusteiden johdosta pintapuolisena ja syvimpiä henkisiä tarpeitamme vastaamattomana käsityskantana.

Mutta tämä ei vielä merkitse henkisen ihmiskäsityksen perusteltua omaksumista. Mitä siis voidaan positiivisesti esittää sen puolesta sen lisäksi, että jotkut ihmiskunnan suuret

edustajat ovat sitä opettaneet?

Vanhastaan asettivat antiikin ajattelijat edustamansa ihmisolemuksen kolmijaon eli-mellisen luonnon jakautumisen yhteyteen. Platon ja Aristoteles puhuessaan ihmisestä osoittivat hänen "sielussaan" vegetatiivisen puolen, joka myös sisältyi puhtaasti vitaalisena toimintona kasveihin, animaalisuuden puolen, joka oli eläimillä ja ihmisillä yhteinen sekä järjen, joka ihmisessä oli hänen kuolematon osansa, osan, jossa hän Platonin mukaan, kun hän siihen oli "noussut", saattoi katsella korkeinta ideoitten kolminaisuutta kauneutta, totuutta ja hyvyyttä "puhtaina, ei enää niinkuin kuvastimesta" (Paavali) eli niinkuin luolan seinään heijastuvina varjoina (Platon).

Leibniz puolestaan katsoi, että ihminen sen johdosta, että hänessä on herännyt itsetietoisuus, erottuu niistä yksilömonadeista, jotka kuten eläimet, ovat ainoastaan sieluja. Häntä voidaan juuri itsetietoisuutensa perusteella sanoa hengeksi (Geist). Katsoisin, että sekä Platonin ajatus kolmesta korkeimmasta ideasta että Leibnizin ihmisen perustavaksi tunteimerkiksi luonnehtima itsetietoisuus tarjoavat lähtökohdan kysyessämme, onko ihmisessä todella erotettava jokin, jota voidaan nimittää hengeksi tai ydinihmiseksi.

Varsinkin Kantin jälkeen on länsimaaisessa ajattelussa myös suositeltu ihmisen sielullisten toimintojen kolmijakoa. On puhuttu ihmisestä ajattelevana ja tiedostavana, toimivana eli aktiivisena sekä mieluisia tai epämieluisia tunteita omistavana olentona. Sen mukaan on myös kartoitettu hänen kokemuksenttensä alueittain tietopiiriin, tunnepiiriin ja tahtopiiriin, koska toiminta on tahtomiseen perustuva.

Nyt on kuitenkin tärkeää havaita, että usein tietopiirissä, tahtopiirissä ja tunnepiirissä erotetaan korkeammiksi nimittetyt toiminnot alemmista. Tämä tapahtuu osaksi tietoisuusastetta silmällä pitäen, osaksi sen mukaan, missä määrin nämä toiminnot palvelevat ulkyksilöllisiä arvoja. Mutta tietoisuuden arvo ei toisaalta sisälly ainoastaan sen intensiivisyyteen, vaan myös siihen, missä määrin se sisältää aitoa tietoa.

Tietoa on vain siellä, missä on käsitysten ja luulojen totuudenmukaisuutta. Tieto on kohdallisesti perusteltua totuudenmukaista uskoa. Näin astuu Platonin totuuden idea tietopiiriin eri ilmiöiden arvoasteikkoa tarkas-

tellessamme näkyviin.

Ainoastaan hyvä tahto kaikessa, mitä on mahdollista ajatella maailmassa tai sen ulkopuolella eikä mikään muu, on varauksettomasti hyvä. Näin asettaa Immanuel Kant teoksessaan perustan etiikalleen, jonka tarkoituksena on näyttää, mikä ihmisen korkein tehtävä ja velvollisuus on. Ja myös ne eetikot, jotka yleisen arvoteorian edustajina päinvastoin kuin Kant, määrittävät "hyvän" tahdon ja oikeat teot tavoitteena olevista arvopäämääristä käsin, sijoittavat ihmisen siveellisen arvon, hänen moraalisen hyvyytensä hänen tahtoonsa. Täten nähdään, että niiden joukossa, jotka ovat yrittäneet tutkia ihmisen tahtopiirin ja arvotajunnan perusteita, monet ovat päätyneet moraalisesti suuntautuneeseen tahtoon tahtomisen korkeimpana ilmestyksenä ja asettaneet hyvän idean nimenomaan siksi, johon meidän tahdossamme olisi kurottauduttava.

Tunnepiiriä, emootioiden aluetta kartoitettaessa erotetaan usein henkiset tunteet erityiseksi aistillisista tunteista erilliseksi laaduksi. Henkisistä tunteista ovat teoreettiset eli älylliset tunteet, siveelliset tunteet ja esteettiset tunteet selvimmin tiedostettavissa, neljänneksi ryhmäksi mainitaan usein uskonnolliset eli metafysiset tunteet. Kaikille näille tunteille on tunnusmerkillistä, että ne liittyvät ns. ylyksilöllisiin arvoihin.

Älyllisissä tunteissamme iloitsemme ja koemme sen arvokkaaksi, mikä liikkuu ja on tajunnan tietopiirissä, aistihavainnot, muisti, mielikuvitus, käsitteellinen ajattelu ja siinä saavutettu tieto. Siveelliset tunteet hyväksyvät arvokkaaksi teot, jotka ilman sivuvaikutuksia ovat lähtöisin hyvästä tahdosta, totuudellisuuden, hyvántahtoisuuden, lähimmäisenrakkauden. Niissä me myös tunnemme sen ristiriidan, joka syntyy, kun toisaalta tajuamme velvollisuuden vaatimuksen ja sen noudattamisen arvon, toisaalta toteamme toisen tai toisen tekijän aiheuttamana tahdomme heikkouden. Tuskalliseksi saattaa tämä ristiriita muodostua ns. konfliktitilanteissa, joissa jokainen ratkaisu merkitsee jonkun arvoalueen tai velvoittavan säännöksen eli normin loukkaamista jonkun muun arvon tai normin hyväksi.

Esteettisiä tunteita koemme tarkastellessamme luontoa vailla käytännöllisiä hyötymistarkoituksia. Me iloitsemme siinä olevista näkymistä sinällään, yhtäkkiä ne tulevat tiettyi-

nä kokonaisuuksina meitä vastaan ja me tajuamme niissä olevan arvon kauneutena. Taiteessa, kuvaamataiteessa, musiikissa ja kirjallisuudessa nämä tunteet monipuolistuvat, hienostuvat ja rikastuvat ja muodostavat osan siitä, mitä voidaan sanoa meidän persoonallisen arvon kannattajaksi.

Ihmiset voidaan aikaisemmin eri tajunnan alueiden topiikan mukaan muihin perusteisiin pohjautuvien tyyppijakojen ohella jakaa älyihmisiin, tahtoihmiin ja tunneihmiin.

Älyihmisten keskeiset aherrukset ovat teoreettista laatua. Niihin kuuluvat erilaisten palapelien ja muiden ongelmien järjelle esittämät haasteet, mutta ennen kaikkea tieto ei ainoastaan erillisenä ja epäsystemaattisena, sanakirjatietoina, vaan laajoina järjestettyinä kokonaisuuksina. Korkeimmassa muodossaan nämä ihmiset ovat tutkijoita ja etsijöitä joiden tunnetta ja tahtoa totuuden idea siinä merkityksessä kannustaa, että he tahtovat tietää jotakin maailmanlaajuisesti keskeistä ihmisestä ja ihmiskunnasta, jotakin joka koskee ihmisen ja hänen tietoisuutensa asemaa kosmoksessa. Mutta silloin näyttääkin älyllinen tunne muuntuneen metafyyksiseksi tunteeksi.

Tahtoihmiset ovat toiminnan ihmisiä. He tahtovat saada käsistään jotakin irti. Pelkkä tieto ei heille riitä. Jotakin näkyvää on saatava aikaan. Mutta tahtoihmiin kuuluvat myöskin velvollisuusihmiset, jotka suoraselkäisinä suurissakin vaikeuksissa ovat uskollisia periaatteilleen.

Oikeudenmukaisuus on korkea-asteisen velvollisuusihmisen ojennusnuora. Korkeimman hän kuitenkin saavuttaa silloin, kun hänessä puhkeaa elävä lähimmäisenrakkaus, universaalinen rakkaus, kun hänen tahtonsa muuttuu täksi rakkaudeksi. Mutta silloin on eettisyyteen liittyvä siveellinen tunne ylittänyt itsensä ja muuttunut metafyyksiseksi tunteeksi.

Tunneihmiset etsivät ennen kaikkea onnea, ja juuri siksi heidän joukossaan löydetään niin monta haaksirikkoutunutta. Sillä oman onnensa etsijä pettyy. Hänen täytyy pettyä. Vasta kun hän paneutuu toisen onneen, on empaattisesti mukana siinä, hän saa enemmän tyydytystä. Mutta silloinkin hän joutuu ristiriidan ja tuskan tilaan, koska hän näkee enemmän onnettomuutta kuin onnea. Toisenkin onnettomuus saattaa suistaa hänet epätoivoon.

Tunneihmisen korkea-asteinen edustaja on

taiteilija. Yliyksilöllisen arvon, kauneuden todellistaminen keskellä maailman kärsimyksiä ja kurjuuttakin antaa hänelle pitkäjänteisyyttä ja voimaa. Silti se rikkinaisuus ja vaihtuvien mielialojen vallassa oleminen, joka yleensä saattaa seurata tunneihmistä, voi kuulua hänenkin luonteenpiirteisiinsä. Mutta taisteessa hän voi kohota, kuvatessaan ja ilmaistessaan kauneusnäkömiään, persoonallisten ristiriitajensa yläpuolelle ja kokea sopusointua.

Mikä nyt on yhteistä kaikissa henkisissä tunteissa ja siihen liittyvässä pyrkimyksessä, jonka päämäärä kuvastuu totuuden, hyvyyden ja kauneuden ideoissa? Sanoisin, että tämä yhteinen on tunne ja näkemys jostakin yleispätevästä ja kaikkiallisesta, jostakin universaalista.

Teoreettisella alalla tämä tulee näkyviin totuuden ehdottomuusvaatimuksessa ja uskossa totuuden lopulliseen voittoon. Veritas vincit, totuus voittaa, sanottiin jo muinaisessa Roomassa. Mutta objektiivisten, yleispätevien saavutusten olemassaoloa on vaikeinta kieltää totuuteen pyrkivän ajattelun alueella.

Parhaiten näyttää ajatusten ja väitteiden totuuden yleispätevyys ja kaikkiallisuus olevan perusteltu logiikassa ja matematiikassa. Loogisia ja matemaattisia käsitteitä ja väitteitä tutkiessamme esittäytyy meille sisältöjä, jotka kuten ne tiedostamme eivät kuulu vain sieluelämäämme tässä ja nyt, vaan jotka pätevät kaikissa mahdollisissa maailmoissa.

On varsinkin yksi matematiikan piirissä muodostettu tai ”löydetty” käsite, missä enemmän kuin missään muualla kaikkiallisuus tulee meitä vastaan, nimittäin äärettömyyden käsite. Cantorin äärettömyyden käsitteelle antama määritys sisältää sen, että äärettömyyden kohdalla se, mikä jokaisen äärellisen suureen kohdalla on ilmeistä, nimittäin, että osa on pienempi kuin kokonaisuus, ei enää päde. Äärettömyyden aidot osat omaavat saman vahvuuden — eli kun lukumääristä on puhe, että äärettömän lukumäärän aito osa on myös äärettömän ja yhtä suuri kuin kokonaisuus. Tämä voidaan helpostikin todeta ja tajuta seuraavassa havaintoesimerkissä. Annettuna on, toisaalta kokonaislukujen sarja yhdestä äärettömään, toisaalta toinen sarja, joka käsittää kaikki parilliset luvut kahdesta alkaen (1, 2, 3... n — 2, 4, 6... n). Nyt näiden sarjojen kaikki jäsenet voidaan ajatella asetetuiksi

pareihin, siten että rinnakkain ovat 1 ja 2, 2 ja 4, 3 ja 6 jne. loppumattomiin. Näin voidaan välittömästi ajatuksessa tiedostaa näiden sarjojen sama vahvuus.

Yleispätevän etiikan mahdollisuus liittyy siihen asianmukaisuuteen, johon ihminen näyttää kykenevän ja joka merkitsee, että hän ei ole sidoksissa käytäntöön, jossa kaikki asiantilat minäkeskeisesti käsitetään ikäänkuin ne olisivat olemassa vain häntä ja hänen yksilöllisiä tarkoitusperiään varten, vaan jossa sekä asiantilat että yksilöt käsitetään ja tahdotaan nähdä ja kokea sellaisina kuin ovat itessään eli sellaisina kuin ne ovat omilla ehdoillaan. Etiikassa tämä asianmukaisuus jo ilmenee siinä, että totuudellisuutta pidetään eettisenä hyveenä. Tällöin on perusteltavissa, että totuudellisuuden tavoite eli totuus on jotakin objektiivista, kaikesta miellivallasta erillistä. Jollei näin olisi esim. kaikki tiede olisi pelkkää hapuilua täydessä pimeydessä ja äärimmäinen epäily ja vaikeneminen ainoa ”totuus”.

Asianmukaisuus eettisenä vaatimuksena on saanut ehkä yleisimmän oikeaksi tiedostetun ilmaisuksensa ns. kultaisessa säännössä, joka negatiivisessa muodossaan kuuluu: Älä tee toiselle, mitä et toivo toisen tekevän sinulle. Se on esitetty omaehtoisesti eri aikoina ja eri kulttuureissa, kuten Kiinassa, Intiassa, Palestiinassa ja Euroopassa, ja on yritetty eri tavalla perustella. Kuten Kantin asettamassa maksiimissa: ”Toimi niin, että käsitteet ihmisyyttä omassa persoonassasi samoin kuin jokaisen toisen persoonassa, aina myöskin tarkoituksena eikä milloinkaan pelkästään välineenä.” Kultaisen säännön varsinainen perusta on kuitenkin seuraava: riippumatta siitä, mikä merkitys toisella oliolla on minulle henkilökohtaisesti, esim. mitä persoonallisia tunteita hän minussa herättää, tällä oliolla on kuten minullakin oma paikkansa todellisuuden kokonaisuudessa, elävä olento, erityisen selvästi tiedostettavissa, ihminen sisältää sen johdosta itsetarkoituksen, kuten minäkin tajuan olevani oma tarkoitukseni. Kun tämä täysin ymmärretään, itsekunnioitus laajenee kaiken olemassaolevan kunnioitukseksi ja tässä saa oikeudenmukaisuuden vaatimus universaalisen pätevyyden ja kantavuuden.

Mutta missä ovat nyt totuutena, hyvytenä ja kauneutena koettujen universaalisten näkemysten mahdollisuuden ehdot? Miten on ensinnäkin mahdollista, että rajallinen tajun-

ta tiedostaa ajattelussaan totuuden ehdottomuuteen liittyvää universaalisuutta, miten on mahdollista, että ajallinen ja äärellinen tiedostaa ajattomuutta ja äärettömyyttä? Sanomme, että olettamatta henkistä ykseyttä, joka on jotakin täysin sielunelämän ajallisista ja vaihtuvista momenteista erillistä, ei universaalisten näkemysten olemassaoloa voida ymmärtää. Niiden mahdollisuuden ehto on itseasiassa varsinainen minä, ydinihminen henkisenä reaalina, todellisesti olemassaolevana ja vaikuttavana.

Minän eli itsen olemassaolossa nykyhetki on tahtomisen, toiminnan ja teon hetkenä otollinen hetki, mutta minä ei itsessään ole ainoastaan tässä ajallisena olemassa, koska vain minään kätkeytynyt ikuisuus, ikuisuus nykyhetkessä, jota länsimaisetkin filosofit Platonista Kierkegaardiin ja Jaspersiin ovat kuvanneet, on eräs kaikkiallisuuden, ajattomuuden ja äärettömyyden tajuamisen mahdollisuuden ehto. Intialaisesta Vedäntafilosofiassa tätä ikuisuuskokemusta ilmaistaan sanoilla sat-cit-aananca eli ehdoton tahtona ilmenevä olemassaolo, ehdoton totuus ja autuus. Tällöin nämä ikuisuuden läsnäolon eri ilmaukset eivät ole toisistaan erotettavissa, vaan muodostavat ehdottoman ykseyden.

Gnostisessa Tuomaksen evankeliumissa vastaa puolestaan Jeesus opetuslapsilleen, joille hän on sanonut, että rintalapset ovat niiden kaltaisia, jotka astuvat Valtakuntaan, kysymykseen, pitääkö siis heidänkin opetuslapsien olla sillä tavoin pieniä, seuraavasti: ”Jos saatatte kahden tulla yhdeksi, sisäpuolten samanlaisiksi kuin ulkopuolten, ylhäälläolevan siksi kuin alhaallaoleva ja kun tulette siksi, missä miehinen ja naisellinen ovat yhtä, niin ettei miehinen ole enää miehinen eikä naisellinen enää naisellinen ja missä kuva on kuvan paikalla, silloin astutte Valtakuntaan.”

Riippumatta siitä, mitä eri tulkintoja tälle puheelle voidaan antaa, ne ovat henkisen ihmiskäsityksen kannalta katsottuna tulkittavissa niin, että ne kuvaavat sitä kosmisen ykseyden ja kaikkiallisen rakkauden tilaa, jossa hyvyyden, totuuden ja kauneuden aatteet todellistuneina unis mysticassa keskenään sopusoinnussa universaalisessa yhdentymisessä koetaan onnena ja autuutena. Tässä on toteutettu Kantin esittämä periaate, että vain hän, joka ei omaa onneaan etsi, on sen ansainnut ja vain onnensa ansainnut sen myös korkeimmassa henkisessä pyrkimyksessään välähdyksenomaisesti saavuttaa. □

Antti-Veikko Perheentupa:

ERILAINEN MAAILMA

● Tapio Kaitaharjun Maaäidin kirjaa käsiteltiin Kauden kirjana Kriittisen korkeakoulun tilaisuudessa Helsingissä 22. 9. 1980. Julkaisemme Antti-Veikko Perheentuvan erittelyn kirjan aiheesta.

● Tri Ilkka Koiviston, taiteilija Raili von Willebrandin ja professori Erkki Lähteen kirjoitukset perustuvat heidän alustuksiinsa ja kommenteihinsa mainitussa tilaisuudessa.

Nykyajan ihminen uskoo hallitsevansa maailmaa. Hallitseminen perustuu tietämiseen, kykyyn selittää elämänilmiöt.

Tällaiselle asenteelle eivät etemme ilmestyvät selittämättömät ilmiöt ole vain haaste. Niihin sisältyy uhka. Niiden torjuminen tiedostetun todellisuuden piiristä on luonnollinen reaktio. Jos torjunta ei onnistu — ja vanhan puolustajat saavat yleensä vain erävoittoja — alkaa mielenkiintoinen yhteiskunnallinen prosessi.

Tapio Kaitaharju on tuonut maailmankuvaamme puolia, jotka vähintään hämmäntävät. Jokainen joutuu miettimään omaa suhtautumistaan niihin. Yliaistinen maailma on tällä hetkellä yhteisesti tunnustetulle ajattelulle, vallitsevalle kulttuurille, täysin vieras. Siksi myönteinen suhtautuminen siihen tai edes sen mahdollisena pitäminen vaatii henkilökohtaista rohkeutta. Eikä rohkeuskaan ole kulttuurimme eniten arvostamia asioita.

Tältä pohjalta on helppo ymmärtää, etteivät Kaitaharjun esille tuomat näköalat ole juuri saaneet aikaan keskustelua. Keskustella ei voi asioista, jotka on pakko totaalisesti kieltää. Ja kieltäminen on ainoa mahdollisuus silloin, kun on rakentanut oman maailmankuvansa aistikokemuksen pitämiseksi ainoana mahdollisena todellisuutena.

Maailmankuva on ihmiselle perustavanlaatuinen asia. Siihen ei kukaan vapaaehtoisesti laske kaaosta synnyttäviä tekijöitä. Siksi meidän on suostuttava siihen, että jokainen ihminen pitää oman todellisuutensa ja sallii siinä vain hitaita muutoksia.

Asian toinen puoli on kuitenkin se, ettei kukaan voi omistaa yhteistä todellisuutta. Toisenlainen näkeminen ja ajattelu on periaatteessa yhtä mahdollista kuin omamme, kun kysymys on elämän ilmiöistä. Koneen jokainen ymmärtää periaatteessa samalla tavoin. Elämä on luonteeltaan mystistä eikä

kukaan voi väittää ymmärtävänsä sitä loppuun asti.

Mitä oikeutta meillä itse asiassa voisi olla väittää, ettei ole olemassa henkisiä olentoja kuten keijuja, tonttuja ja maahisia? Kansanperinne on puhunut niistä ties kuinka kauan. Mitään ei riitä todistamaan se, ettemme me niitä näe. Maailmamme on joka tapauksessa täynnä asioita, joita emme voi havaita ja joiden totuudellisuutta emme kuitenkaan aseta kyseenalaiseksi. Miksi elämällä ei voisi olla muotoja, joilta puuttuu fyysinen olemassaolon taso? Eri ihmiset voivat aistia tällaisia asioita eri tavoin yhtä perustellusti kuin erilaiset aikakaudet ovat omanneet täysin toisistaan poikkeavia käsityksiä todellisuudesta. Oma sukupolvemme saattaa olla näissä asioissa poikkeuksellisen sokea.

Me emme pysty ymmärtämään myöskään sitä, miten tärkeitä Kaitaharjun esittämät tai vastaavat näkökulmat saattavat olla meidän ajallemme. Joka tapauksessa dialogi, erilaisten näkemysten kohtaaminen ja vuorovaikutus, on ratkaisevan tärkeä tie todellisuuden laajaan ja monitahoiseen ymmärtämiseen. Historiasta löytyy lukemattomia esimerkkejä siitä, miten vaarallinen on yhden näkökulman valta. Ehkä juuri tähän puoleen liittyy meidän kulttuurimme tuhoisuus, joka meidän on pakko havaita kaikkialla ympäristössämme.

Olimmepa mitä mieltä tahansa itse sisällöstä, yksimielisiä voisimme olla siitä, että Kaitaharjun näkökulmien tuleminen julkisuuteen on myönteinen oire kulttuurissamme tapahtuvasta muuttumisesta. Kymmenkunta vuotta sitten Maaäidin kirja tuskin vielä olisi saanut arvovaltaista kustantajaa. Tämän osoittaa Kaitaharjun ensimmäisen kirjan harhailu kustantajalta toiselle. Ehkäpä kymmenen vuoden päästä tilanne on jälleen jopa vieläkin radikaalimmin toisenlainen. □

Ilkka Koivisto:

LUONNONTIETEILIJÄ LUOTTA VAIN KONKREETTISEEN TIETOON

Maaäidin kirjasta voidaan sanoa ilman muuta: aika epätavallinen. Sitäpaitsi se on kirjoitettu sujuvasti.

Sen sisällöstä ja sanomasta voi muodostaa mielipiteensä useasta näkökulmasta. Ennen mielipiteen muodostamista pitäisi kuitenkin tietää yksi asia: onko kirja kirjoitettu vakavissaan vai leikkimielellä.

Jos kirja on kirjoitettu leikkimielellä kuten sitä hieman vastaavat julkaisut, esim. tontukirjat, niin tämä olisi pitänyt tuoda jossakin selvästi ilmi.

Kirjoittajan esittely takannessa antaa kuitenkin aiheen ajatella, että kirja on tehty tosimielessä. Kirjoittajahan esitellään yliluonnolisten harrastajana, joka uskoo asiaansa suurella vakavuudella.

Oma näkemykseni olevaisesta perustuu luonnontieteen saavutuksiin. Niissä luotetaan vain konkreettiseen tietoon, joka voidaan osoittaa todeksi erilaisin näytöin. Näytöt hankitaan joko suoralla havainnoinnilla tai kokeilla, jolloin käytetään hyväksi tekniikan suomia apuvälineitä. Kuitenkin menetelmien tarkkuutta ja luotettavuutta arvioidaan joka kerta huolellisesti. Olennaista on myös, että näytöt voidaan esitellä muille eli todistusvoimaa voidaan aina vahvistaa uusilla silminnäkijöillä.

Tätä tietä ovat — aivan liioittelematta sanoen — miljoonat yliluonnollisina pidetyt ilmiöt saaneet täysin järkeenkäyvän selityksen. Huvittava piirre useissa tapauksissa on ollut se, että monet asiat, joille yliluonnollisiin uskovat, ennen muuta kaiken uskonnollisesti värittävät henkilöt ovat hakeneet selityksensä yliluonnollisesta ja autoritaarisesti pakottaneet uskomaan heidän tavallaan, ovat olleet

niin sanottujen tavallisten ihmisten käsityksissä aivan arkiasioita. Tiede on vain voinut vahvistaa viimeainittujen kannan.

Luonnontieteitä on arvosteltu siitä, että tähän mennessä ei kaikkiin ilmiöihin ole voitu löytää luonnollista selvitystä ja tästä huolimatta luonnontieteet eivät ole kallistaneet korvaansa yliluonnollisiin uskoville. Tässä arvostelussa on unohdettu se, että tieteen menetelmissä on vielä valtava määrä kehittämistä. Lisäksi yliluonnollisia ilmiöitä tarkasteltaessa huomataan kutakuinkin aina kaksi valitettavaa puutetta: niiden esiintyminen on sattumanvaraista ja niitä tapahtuu yleensä vain niihin uskoville. Luonnontieteiden käyttämä todistustapa ei siis päde niissä. Yliluonnollisiin uskovilla on myös herkkä yleistämistäipumus ja testausaluttomuus.

Tällä tarkoitan seuraavaa:

Otan esimerkin, vieläpä kirjailijan siviilialalta, rautateiltä. Joskus on sattunut, että ihminen joutuu radalle kun juna tulee. Juna pysähtyy kuin ihmeen kautta ennenkuin tapahtuu onnettomuus. Yliluonnolliseen uskova on tähän heti oma tulkintansa. He antavat samalla tulkinnalleen yleispätevyyden: ”kuinka tämän voit selittää järjellä, eikö tämä todista yliluonnollisen olemassaolon”, he sanovat. Mutta testiä ei kuitenkaan uskalleta tehdä. Kukaan yliluonnollisiin voimiin uskova ei asetu radalle odottamaan tyynin mielin seuraavan junan tuloa.

Maailmassa kaikki tapahtuu, kunhan jaksetaan riittävästi tutkia, synn ja seurauksen lakien mukaisesti. Luonnollinen selitys löytyy aina.

Esitänkin yliluonnollisiin kokemuksiin ja niihin vakaaseen uskomiseen varsin järkeenkäyvän selityksen, joka luonteeltaan on tutkimusvaikeuksien vuoksi vielä pikemminkin oivallustyyppinen totuus, mutta silti perustuu jatkuvasti tehtävään suoraan havainnointiin. Sanoin jatkuvasti, sillä mitäpä havainnoisimme enemmän kuin ihmisen käyttäytymistä.

Ihmisen käyttäytymisen määräävät aivotoinninnat. Ne saavat ensin aistien välityksellä viestejä ja operoivat näiden mukaan ja niitä käsitellen. Aivot ovat tunnetusti tunnetun olevaisuuden monimutkaisin väline, kone, lisäksi paljon muuta. Yleensä tavallisessa kielenkäytössä aivoihin yhdistetään älylliset toiminnot,

harkinta, ajattelu. Tunteet sijoitetaan sydämeen. Tämä kielenkäyttö heijastuu vieläkin asenteissa. Unohdetaan, että aivot ovat myös tunne-elämän tyysijä. Tästä johtuen niin sanotuissa älyllisissä toiminnoissa on aina mukana tunne-elämä antaen auliisti oman väriyksensä. Älylliseen toimintaan, havainnointiin, ajatteluun sekoittuvat toiveemme, pelkomme, rakkautemme, vihamme, ylemmyyden ja alemmuuden tunteemme — loputtomiin. Meillä ihmisillä on mahdollisuus tarkkailla itseämme, kontrolloida tunteitamme, johonkin rajaamme asti. Tämä raja on tietty tunnetila-aste. Voimakkaissa tunnetiloissa tunne asettuu johtamaan ajattelua ja tietysti myös silloin, kun tietoisesti ei pyritäkään oman käyttäytymisen konrollointiin.

Tästä on pitkälle kysymys silloin, kun tahtoon tai tahtomattaan aletaan seikkailla yliluonnollisissa kokemuksissa. Tämä kirja yrittää kaataa tämän ajatuksen sillä, että se väittää materialististen ihmisten menettäneen yliluonnolliset yhteytensä. Valitettavasti tämä ei pidä yhtä tosiasioiden kanssa. Lukemattomat materialistiset ihmiset, jotka muutoin välttävät ajatuksellista ponnistelua, ovat kiinnostuneita yliluonnollisista, kokevat yliluonnollisia ja etsivät niistä elämän tapahtumille selityksiä mieluummin kuin todellisuudesta. Vai ovatko esimerkiksi horoskooppien käyttäjät ja povareiden asiakkaat erityisen henkisiä verrattuina niihin tutkijoihin, jotka eivät tukeudu ylimalleisiin? Kieltämättä monet luonnontieteilijätkin hyväksyvät yliluonnolliset asiat varsin pitkälle tietyillä elämäntilanteilla, etenkin suhtautumisessaan uskontoon. Uskonto pohjautuu merkittävästi turvallisuuden tunteen ruokkimiseen, mikä on vahva tarve. Uskonnon lujaa otteeseen on kasvatustraditiolla osuutensa: uskonto on hyvä kurinpitoväline.

Aivoissamme on erikoista muihin laitteisiin verrattuna se, että ne antavat itse itselleen ärsykeitä. Tätähän ajattelu on, selvimässä muodossa mielikuviutus. Se on tärkeä ja merkittävä osa ihmistä, mainio toimintamekanismi esimerkiksi tieteellisessä työssä. Se ei kuitenkaan toimi ilman perustaa, noin vain "ilmassa". Se pohjaa muistivarastoomme, joka kuten tunnettua sisältää suureksi osaksi ainesta, jota ei ole kovin helppo palauttaa mieleen. Eräin keinoin tätä kuitenkin voidaan helpottaa.

Niinpä aivot reagoivat — kuten kaikki tie-

dämme — lukemattomiin kemiallisiin aineisiin niin, että todellisen ja epätodellisen raja hämärtyy. Eräiden aineiden synnyttämät halusinaatiot eivät suinkaan synny täysin tyhjästä, vaan niilläkin on "siemenensä" muistivarastossa.

Aivojen toiminta on kiistatta kemiallisia ja fysikaalisia ilmiöitä ihmeellisen hienona kokonaisuutena. Tiedämme myös, että aivot jos mikään ruumiinosa ovat ainutlaatuiset; yksilölliset erot ovat olemassa. Jos sitten jotkut yksilöt näkevät, kuulevat, tuntevat, haistavat tai maistavat yliluonnollisia, ei siinä ole paljoakaan ihmettelemistä. Heidän aivorakenteensa toimii poikkeavalla tavalla, tavalla jota voi verrata ulkopuolelta tulleisiin kemiallisiin ja fysikaalisiin ärsytyksiin. En väitä, että yliluonnolliset kokemukset olisivat täsmälleen sama asia kuin kemiallisiin aineisiin aikaansaadut halusinaatiot ja muut vastaavat ilmiöt, mutta vertauskelpoisia ne ovat. Niiden esiintymisen perusteella ei myöskään voida näitä kokemuksia saavia ihmisiä kategorisoida mihinkään hoitoa tarvitsevaan ihmisluokkaan, mikäli nuo kokemukset eivät häiritse normaalia sosiaalista elämää.

Toinen asia on jo sitten, kun näitä kokemuksia lähdetään vauhdittamaan itsesuggestion tietä tai pyritään suggeroimaan kanssa ihmisiä.

Juuri tästä syystä en pitänyt Kaitaharjun kirjan sisällöstä. Se suggeroi herkkiä ihmisiä.

Kirjassa on hienoa sanomaa terveiden elämäntapojen, luonnon ja ihmisen suojelun puolesta. On kuitenkin arveluttavaa, jos näitä asioita yritetään edistää niin kovin epäilyttävien ja oudoin ajatuksin höystettyinä.

Nämä tärkeät asiat valkenevat tärkeiksi jokaiselle ihmiselle kunhan vain maltetaan pysähtyä ajattelemaan. Se on tässä materialismin, tarkennan kulutusmaterialismin menossa vaikeaa. Se on kuitenkin tulevaisuutemme kannalta elintärkeää kuten jo edesmennyt filosofi Yrjö Kallinen loisteliaassa televisiohaastattelussa totesi.

Kokonaisuuden kannalta näiden asioiden edistämisyritykset ovat haitallisia senkin vuoksi, että tällainen heikentää sanoman uskottavuutta niiden silmissä, jotka tekevät tulevaisuuttamme koskevat päätökset.

Meillä on mahdollisuus kokea luonto toisin, suurenmoisena esteettisenä elämyksenä. Tätä luonto kykenee yhä tarjoamaan kaikille. Emme ole vielä henkisesti kuolleita. □

Raili von Willebrand:

TAITEELLINEN LUONNON KOKEMINEN VIHDOINKIN JULKI!

Haluaisin kuvailla sitä tapaa millä Tapani Kaitaharju on kirjoittanut kirjansa "Maaäidin kirja" taiteelliseksi. Taiteelliseen kokeamiseen ja sen ilmaisuun kuuluu jotakin ihmisen omimman sisäisyyden välttämättömyydestä, jotta sitten voisivat alkaa elää ne kuvat ja ajatukset, joita sanat ja kirjaimet välittävät. Ne ajatukset ja kokemukset, joita tämä teos välittää, eivät ole enää yksin. Niitä ajattelevat ihmiset idässä, lännessä, etelässä ja pohjoisessa. Vihdoinkin ne ovat tulleet julki! Ennen olimme (kouluissa) että luonnonkunnat ovat kasvi-, eläin- ja kivitunturi, eli orgaaninen ja epäorgaaninen maailma. Ihmistä ei juuri mainittu samalla hetkellä, ihmisen kuului enemmän historian lehdille ja sen tapahtumien myötä opittiin ajattelemaan yhä kehittyneempää ihmistä. Viime maailmansotien julmuudet hajottivat kehittyneen ihmiskuvan, psykologia tuli kouluihin ja nykyiset tutkimukset ihmisestä, jotka välillisesti suoritetaan eläimillä, ovat saaneet meidät hyväksymään kuvan ihmisestä, joka on kovin eläimen kaltainen; pitemmälle tuskin on päästy. Aikamme kipein kysymys, elämän tuhoutumisen pelko, ei enää koske vain ihmistä, vaan koko luomakuntaa. Ihminen on riippuvaisempi luonnosta kuin oli osattu aavistaa. Kaitaharjun hengentieteellinen ihmiskuva ei ole tänä päivänä enää vain yhden ja kahden asia vaan yhä useammat ovat lähteneet etsimään uutta ihmis- ja maailmankuvaa. Onko se tieteellinen vai ei? Koskaan ei ole nopeasti hyväksytty uuden murtautu-

mista vanhan läpi. Sellainen on vaatinut vuosikymmenien kokemista ja vain kokemuksen todeksi tunnustaneet ovat tehneet sitä ihmiskunnan historiaa, jota me opiskelemme tänä päivänä ihmishengen kamppailuna täällä maan päällä.

Tapani Kaitaharju puhuu luonnonhenkisydestä tavalla, joka saa tukea saduista ja vaikkapa Kalevalasta. Tontut, maahiset, vehiset, keijut jne. ovat näitä eri luonnonolentojen esiintymiä ja enkelit saattelevat korkeita ilmanhenkiä. Monet ilmaisut ovat varmaankin "kuin tuulesta temmattuja", mutta joka on tutustunut esim. Rulof Steineriin, voi löytää ilahduttavaa toteutumista niille ajatuksille, joita hänen hengentieteestään löytyy. Tässä kirjassa tuo kokija ja näkijä meille tietoa siitä maailmasta, joka ei voi olla vain Kaitaharjun ympärillä Kouvolassa tai Lapis-sa. Tämä avoin ja rohkea yritys puhua ihmisille kuin viime hetkellä siitä hädästä mitä luonnonhengen kärsivät kun heitä ei oteta todesta, on myös merkittävä haaste ja kysymys meille ihmisille. Olemmeko me elävässä kanssakäymisessä luonnon kiertokoulun kanssa? Mitä me itsekukin teemme voidaksemme edesauttaa elämää maanpäällä? □

Erkki Lähde:

KAITAHARJUN MUKANA RETKILLÄ LUONNOSSA

Minulla on ollut poikkeuksellisen mielenkiintoinen ja antoisa — ellen sanoisi viehättäväkin — tilaisuus osallistua erälle tutkimusmatkoille, joilla Tapio Kaitaharju, Maaäidin

kirjan kirjoittaja, on ollut avainhenkilönä mukana. Joistakin noista matkoista kerrotaan tässä kirjassakin. Voin siis kertoa jotakin jopa omakohtaiseen tietoonkin perustuen.

Voin suoralta kädeltä torjua ne epäilykset, että kirja olisi kirjoitettu pilailumielellä. Se on tehty todella vakaalla ja vakavalla mielellä ja tarkoituksessa. Se, että kirjassa ei käytetä luonnontieteen tavanomaista terminologiaa, johtunee siitä, että Tapio Kaitaharju ei ole erikoistunut luonnontietisiin. Hänhän on ammatiltaan Valtion rautateiden liikennetarkastaja ja käyttää sitä terminologiaa, jolla hän on oppinut luontoa ymmärtämään ja tulkitsemaan.

Kaitaharjun tekniikka — tekniikka sanan myönteisessä mielessä käytettynä — perustuu siihen, että hänellä on taito ja kyky, ehkä oikeammin sanottuna hänelle on annettu taito ja kyky, ottaa yhteys ja saada informaatiota ns. luonnonmuistin tasolta, josta on nähtävissä kuin filminauhalla menneisyys, nykyisyys ja varsin pitkälle tulevaisuuttakin. Luonnonmuistista käytetään monia muita nimityksiä kunkin käyttäjän filosofisesta taustasta riippuen. Kaitaharjun yhteydenotto em. tasolle ei ole keskustelua konkreettisesti ottaen sanallisessa muodossa vaan kuvannollisesti ja myös kaikilla muilla havainnoivilla aisteilla.

Se kirjaa arvostelleiden esiin tuoma seikka, että tontut tai muut luonnonhenget eivät ilmesty suurille joukoille esim. urheilukilpailuissa, ei sinänsä ole mielestäni kummeksuttavaa. Tuskin luonnonhenget ovat kiinnostuneita ihmisen moisista massatilaisuuksista ja toiseksi, jos olisivatkin, niiden näkeminen olisi tuskin mahdollista kovin monellekaan yleisöstä. Se nimittäin edellyttäisi ns. eetteritasen olemuspuolen näkemistä. Luonnonhengehän, kuten Kaitaharju kirjassaan selkeästi kertoo, ovat eetteritasen olentoja. Tämän olemuspuolen aistiminen näkemällä ei ainakaan länsimaisen, teknokraattisen nykyluonnon surkastuttamalle ihmiselle ole ilman muuta mahdollista, mutta saattaa luonnistua harjoituksen ja herkistymisen kautta. Pidetyn tilaisuuden suuresta osallistujajoukosta arvelen harjoituksen jälkeen usean oppivan näkemään ainakin aavistuksen eetteritasen ole-

muspuolesta. Tapio Kaitaharju on sille tasolle ja vielä korkeammillekin tasoille yhteydessä useiden aistien avulla ja voi säädellä informaation vastaanottoa ikäänkuin televisio-kanavien vaihtoa. Eetteritasesta, joka monelle voi olla outo käsite, meille kertovat monet meidän nykyluonnon vanhemmat ja luonnonläheisemmät kulttuurit.

Keskustelussa on jossain määrin ollut ristiriita- ja vastakkaisasetelma: luonnontieteen edustajat vastaan yleisön suuri enemmistö. Luonnontieteen edustajat näyttävät pyrkivän kieltämään Kaitaharjun kokemukset sen vuoksi, kun niitä ei voida havainnoida normatiivisen luonnontieteen keinoin eikä toistaa tilastomatematisesti hyväksyttävällä tavalla. Ainakin suuri osa yleisöstä pystyy hyväksymään Kaitaharjun kokemukset ja välittämään tiedon reaalisesti, vaikkakin yleensä meille ihmisille tajuamattomilla tasoilla havainnoituna. Yhtenä luonnontieteen työntekijänä ja tutkijana haluan jyrkästi kiistää tämän vastakkaisasetelman. On ilman muuta selvää, että luonnontieteen piirissä on hyvinkin pitkälle edenneitä henkilöitä, jotka silti pystyvät suhtautumaan ennakkoluulottomasti sellaiseen uuteen tietoon, jota Kaitaharju meille kertoo ja joka sinänsä voi olla hyvinkin vanhaan perinteeseen perustuva. He ovat valmiita ja jopa halukkaita, kuten todellisen ennakkoluulottoman uutta luovan tiedemiehen tuleekin, laajentamaan tietojansa ankean ja toistettavuutta vaativan luonnontieteen ulkopuolelle. Kuitenkin he pystyvät samalla pitämään ”jalat maassa” ja toimimaan järkevästi konkreettisen fyysisen maailman parissa.

Meidän on syytä pysähtyä ja kysyä itseltämme, kuinka monta prosenttia arvioimme tai luulemme tietävämmekö luonnon kokonaisuudesta. Sellainen, joka luulee tämän määrän tietävänsä, on luultavasti pahoin ennakkoluulon muurin ympäröimä. Joku viisas on sanonutkin, että koko ihmiskunta on tasa-arvoinen tiedon määrän suhteen siksi, koska me tiedämme niin vähän koko maailman-kaikkeudesta, että suureltakin näyttävät erot ovat kokonaisuuden kannalta epäolennaisia.

□

MIKSI MYRKKYJEN KÄYTÖN SALLITAAN YHÄ LISÄÄNTYVÄN?

Miksi lisäaineita käytetään? Eikö maassamme pystytä tuottamaan elintarvikkeita, jotka eivät sisällä lisäaineita? Kuka on tehnyt aloitteen uusien myrkkujen käyttöönotosta? Miten käytön turvallisuus ja tarve arvioidaan?

Kriittisen korkeakoulun Kansanvalta ja päätöksenteon käytäntö -sarjassa 30. syyskuuta 1980 Helsingissä pohdittiin myrkkujen yhä lisääntyvää käyttöä.

Kristina Dufholm:

KUKA HALUAA LISÄAINEITA?

Edustan elinkeinohallituksen kuluttajasiain osastoa ja koska aihe koskee myrkkujen käyttöä, lähinnä elintarvikkeiden ja yleisten kulutustarvikkeiden valvontaa ja niitä koskevien normien kehittämistä.

Otaksun, että odotetaan minun kertovan elintarvikkeiden lisäaineista. Kovin mielelläni en puhu lisäaineista myrkkyyinä. Lisäaineasetuksen mukaan lisäaineen käyttö voidaan sallia elintarvikkeen valmistuksessa vain, jos lisäaineen määräysten mukaisesta käytöstä ei aiheudu haittaa tai vaaraa terveydelle eikä sen käyttö johda kuluttajaa harhaan ja jos sen käyttö helpottaa elintarvikkeen valmistusta tai käsittelyä tai parantaa säilyvyyttä taikka muuta vastaavaa ominaisuutta kuluttajaa hyödyttävällä tavalla. Tämä lisäaineen käytölle asetettu lähtökohta ei kovin hyvin käy yhteen myrkyllä asetetun määritelmän kanssa, jonka mukaan myrkyllä tarkoitetaan ainetta, joka vähäisinäkin annoksina elimistöön jouduttuaan aiheuttaa elimistön toiminnan häiriöitä. Se siitä!

Joka tapauksessa joudutaan toteamaan lisäaineiden käytön lisääntyneen viime vuosikymmenien aikana. Vaikuttaa siltä, että kasvu olisi nyt pysähtynyt — 70-luvun aikana lisäaineiden määrä on pysynyt jokseenkin samanlaisena. Värien osalta itse asiassa pienentynyt.

Miksi lisäaineita käytetään?

Eikö maassamme pystytä tuottamaan elintarvikkeita jotka eivät sisällä lisäaineita? Kuka on tehnyt aloitteen uusien lisäaineiden käyttöönottoon? Miten käytön turvallisuus ja tarve arvioidaan?

Elintarvikehuollon teollistuminen on tietenkin luonut tarpeen lisäaineiden käytölle. Tosin aikaisemminkin, jopa omavaraistalouden aikana käytettiin paljonkin erilaisia lisäaineita, kuten etikkaa, suolaa, nitraatteja, mausteita jne. Yhteiskuntarakenteen muuttuminen nykyiseksi asutuskeskushakuiseksi on asettanut elintarvikehuollolle uusia vaatimuksia, joiden täyttäminen ilman mm. lisäaineiden tuottamaa apua, ei olisi onnistunut. Kaikki tämä elintarvikkeiden muokkaus, valmistus, kuljetus, säilytys, kausivaihtelujen ta-sauspyrkimykset, lisääntynyt tuonti jne. on lisännyt lisäaineiden käytön tarvetta. Mutta myös kilpailu. Usein kilpaillaan ostajista enemmän tuotteen ulkonaisen olemuksen kuin varsinaisen laadun perusteella — seurausena että tuote pyritään saamaan myyväksi sellaisin keinoin, jolla ei ole mitään tekemistä elintarvikkeen varsinaisen tarkoituksen eli ravinnontarpeen tyydyttämisen kannalla. Elintarvikevärien käyttö on esimerkki tällaisesta.

Mutta myös kuluttajia voidaan moittia nykyisen tilanteen aikaansaamisesta. Kuluttaja haluaa hyvän näköisiä, sileitä, tasalaatuisia, kauniita elintarvikkeita (esim. vihanneksia) ja vielä kohtuuhintaisina. Kokemus on jo osoittanut, että jos pyritään kohottamaan laatua erikoisviljelyn ja erikoiskäsittelyn avul-

la, hinta nousee, ja tuotteet jäävät ostamatta. Vai jäisivätkö ne? Toistaiseksi meillä ei ole kovin paljon kokemuksia siitä, kumpaan suuntaan valinta kääntyisi, sillä valinnan mahdollisuuksia ei ainakaan meillä ole kovinkaan paljon. Tästä taas seuraa, että kuluttaja, joka haluaisi itse säädellä käyttämäänsä elintarvikkeita, valita mieleisiään, välttää lisäaineiden saantia ja syödä kaikin tavoin terveellisemmin, joutuu kiistatta vaikeuksien eteen, koska valinnan varaa ei juuri ole; valtaosa maassamme tarjolla olevista elintarvikkeista on jokseenkin samanlaisia. Toisin sanoen, jos haluaisi käyttää pelkästään sellaisia vihanneksia, joissa ei ole lainkaan torjunta-ainejäämiä, ei lannoituksen aiheuttamia muutoksia, sisältävät mahdollisimman vähän nitraatteja ja jotka sisältäisivät kaikkia tarvitsemiamme hivenaineita ja ravintoaineita oikeassa suhteessa, hänen olisi kyllä kasvatettava ne itse — ja epävarmaa on onnistuisiko hän sittenkään. Valvonnassa on nimittäin voitu osoittaa, että terveyskaupoissa myytävät ja puhtaiksi ja lisäaineettomiksi väitetyt elintarvikkeet eivät suinkaan aina sitä ole.

Kuitenkin on voitava lähteä siitä, että yhteiskunnan toimesta huolehditaan siitä, että kaupan olevat elintarvikkeet täyttävät tietyt vaatimukset. Lähtökohtana on pidettävä sitä, että elintarvikkeet on pidettävä mahdollisimman vapaina lisäaineista ja elintarvikkeelle vieraista aineista. Tänäpäin joudutaan tekemään kompromisseja. Vaatimuksesta, että elintarvikkeet eivät saisi aiheuttaa terveydellistä vaaraa ei kuitenkaan koskaan saisi tinkiä. Tähän pyritään esim. lisäaineita koskevilla määräyksillä. Lisäainelista kertoo, mitä aineita ja kuinka paljon korkeintaan mihinkin elintarvikkeeseen saa käyttää. Ainetta, jota ei lisäaineluettelossa mainita, ei myöskään saa elintarvikkeessa käyttää. Lisäaineiden käyttö on tarkoin kontrolloitu, ja valvonta on jatkuvasti lisääntynyt. Valvontaan olisi kuitenkin saatava lisää resursseja. Kuinka voimme olla varmoja siitä, että lisäaineet ovat turvallisia? Meillä ei tehdä elintarvikkeiden lisäaineiden toksikologisia tutkimuksia. Joudutaan turvautumaan WHO:n ja FAO:n asiantuntijoiden lausuntoihin ja arvioihin. Esim. lisäaineiden suurimpia sallittuja määriä arvioitaessa nojaututaan ensisijaisesti näiden järjestöjen asiantuntemukseen. Samat arviot ovat myös pohjana kansainvälisen elin-

tarvikestandardia valmistevan Codex Alimentarius -nimisen järjestön lisäainekomitean työskentelyssä. Heikkoutena tämän järjestön työskentelyssä on kuitenkin se, että sen toimintaan ovat tähän asti aktiivisimmin osallistuneet elintarvikkeiden vientimaat, jotka myös parhaiten ovat saaneet äänensä kuuluviin — joten Codexin piirissä syntyneet päätökset usein ovat niin pitkälle menevien kompromissien tulos, että Pohjoismaat eivät aina ole niitä omista standardeissaan halunneet käyttää. Solmittuaan ns. Gatt'in sopimuksen teknisten esteiden poistamiseksi Suomi on kuitenkin sitoutunut lainsäädännöissään ensisijaisesti noudattamaan kansainvälisiä standardeja, eli kun on elintarvikkeista kyse, Codex Alimentariuksen standardeja.

Nykyisen tilanteen epäkohdat

- Meillä ei ole riittävästi tietoja eri väestöryhmien lisäaineiden saannista eikä lisäaineiden käytöstä. Tarvitaan lisäainekohtainen tuoterekisteri.

- Laboratorioiden nykyinen kapasiteetti ei riitä riittävään lisäaineiden ja vieraiden aineiden tutkimustoimintaan.

- Kuntien kapasiteetti itse suoritua alueellaan toimivien elinkeinonharjoittajien ja viljelijöiden tuottamien tuotteiden valvon- nasta ei ole riittävä. Vain eräät kunnalliset laboratoriot pystyvät suorittamaan vaativia kemiallisia tutkimuksia. Kunnat eivät nykyisellään saa tähän toimintaan valtionapua.

- Kansainväliset standardit ovat jossain tapauksissa väljempiä kuin mihin mieillä olisi tarvetta mennä. Rikottaanko silloin ns. teknisten esteiden poistamista koskevaa sopimusta?

- Meillä ei ole kiinnitetty riittävästi huomiota lisäaineiden todelliseen käyttötarpeeseen. Ehkä on liian helposti hyväksytty lisäaineen käyttö kunhan sen turvallisuus on dokumentoitu. Pidättyvämpi asenne viranomaisen taholta pakottaisi teollisuutta etsimään lisäaineiden käytön sijasta muita ratkaisuja.

Nykyinen lisäainekeskustelu on herättänyt

epäluuloja ja pelkoa kuluttajien keskuudessa, mutta samalla aktivoinut heitä kiinnostumaan heitä koskevista asioista entistä enemmän. Viranomaisten kannalta keskustelu on saattanut tuntua kiusalliselta, mutta pidemmän päällä se tukee viranomaisia heidän pyrkimyksissään paremman, turvallisemman elinympäristön luomisessa. Tähän asti on vain elinkeinoelämä ollut aloitteentekijänä esim. lisäaineiden käyttöönottoamisessa — nyt toinenkin osapuoli on noussut etuun valvomaan.

Olli Paasivirta:

KASVAVA KEMIAN TEOLLISUUS

Myrkkysten käytön lisääntyminen on ollut tähän saakka täysin riippuvainen koko kemian teollisuuden kehityksestä. Mitä laajempaa kemian teollisuuden tuotanto ja kauppa sekä näin saavutettu taloudellinen voitto on ollut, sitä enemmän teollisuus on voinut investoida uusien aineiden, myös myrkkysten tuotekehittelyyn. Kemian teollisuuden nousu on luonnollisesti ollut sidoksissa kemian perustutkimusten tulosten määrään. Voidaan sanoa, että aina 1930-luvulle saakka kemian teollisuus oli hyvin vaatimatonta ja tuskin aiheutti merkittäviä haittoja ympäristölle tai suurelle väestömäärälle. Muutos tapahtui 1930-luvun loppupuolelta lähtien ja oli ainakin osittain sidoksissa maailmansodan aiheuttamaan teknologian lisääntymiseen. Esi-merkkinä lähtötasosta voidaan mainita torjunta-aineiden maailman tuotanto: sodan alkamisen aikoihin 1940-luvun alussa tuotanto oli noin 100 000 tonnia, kun se v. 1975 oli

jo 1 800 000 tonnia kasvun ollessa näin 1700 %.

Kemian teollisuuden taloudellisia edellytyksiä säilyttää nykyinen yhteiskunnan kemialisoimisen linja kuvastaa tämän hetkinen tuotannon arvo. Koko maailman kemian teollisuuden arvo oli v. 1976 noin 1600 miljardia Smk. On huomattava, että länsimaiden osuus oli tästä noin 870 Mrd Smk. Huolimatta sosialististen maiden tuotannon suuruudesta, 400 Mrd Smk, tällä osuudella ei maailman-kaupassa ole juuri mitään merkitystä. Koko tuotanto tarvitaan kotimaiseen tarpeeseen.

Länsimaita kohdannut taloudellinen lama 1970-luvun puolessa välissä kohdistui myös kemian teollisuuden tuotantoon ja näin uusien aineiden tuotekehittelyyn. Kuitenkin voidaan todeta, että kemian teollisuus selvisi lamasta paremmin kuin muut teollisuuden alat. Voitaisiin kai väittää tämän perusteella, että yhteiskuntamme kemiallistaminen on todella vakaata ja vaikeasti muutettavaa. Tällä hetkellä OECD-maissa vallitsee melkoisen suuri työttömyys. Useissa maissa työllisyys on voimakas poliittinen tekijä. Näin ollen toimet työllisyyttä vastaan, esimerkiksi kemian teollisuuden joidenkin toimintojen rajoittaminen on länsimaissa järjestelmässä jокseenkin mahdotonta. Kemian teollisuuden työllistävästä vaikutuksesta kertoo OECD-maiden työntekijöiden määrä: 4 miljoonaa henkilöä.

Kemian teollisuus on raskasta teknologiaa käyttävää ja suurissa yksiköissä toimivaa teollisuutta. Tätä kuvastaa osin keskimääräinen työntekijämäärä tuotantolaitosta kohden. Samalla se on suurteollisuutta, joka on keskittynyt harvojen käsiin.

Mainitut yritykset toimivat liiketaloudellisten periaatteiden mukaan, jolloin periaatteena on saada voitto tuottamaan edelleen. Kasvu kemian teollisuudessa onkin perustunut hyvin pitkälti lisääntyneeseen tuotantoon, sen tuottamaan voittoon, voiton mahdollistamaan laajennukseen, markkinointiin ja jälleen lisääntyneeseen kulutukseen.

Voitaisiin ajatella, että kemian teollisuus sijoittaisi saamansa taloudellisen voiton joihinkin toisiin teollisuuden aloihin. Näin ei kuitenkaan ole käynyt. Jos tarkastelemme samojen yhtiöiden tuotekehittelyyn käyttämiä varoja, toteamme, että kemian teollisuuden voitot on käytetty kemian teollisuuden laajentamispyrkimyksiin. Seuraavassa tuotekehittelykustannukset v. 1977:

Yritys	Tuotekehittelykustannukset
Hoechst	1800 Mmk
Bayer	1600 "
Roche-Sapac	1400 "
Ciba Geigy	1400 "
DuPont	1340 "
Dow Chemical	740 "
Monsanto	480 "

Vaikka kemian teollisuudesta laskettaisiin pois petrokemian teollisuus, voidaan kemian teollisuudessa todeta monikansallisten yritysten osuus hyvin suureksi. Esimerkiksi USA:ssa tuotannon myynnistä monikansallisten yhtiöiden osuus oli 18.3 %.

ERÄITÄ TÄRKEIMPIÄ OECD-MAIDEN KEMIAN TEOLLISUUSYRITYKSIÄ V. 1977
(Myynnin arvo yli 1,9 mrd. US dollaria)

	Myynti mrd. US \$	Nettovoitto milj. US \$	Tuotekehittely- kust. milj. US \$
Alankomaat			
Akzo	4,6	(23)	190
Belgia			
Solvay	2,9	9	75
Iso-Britannia			
ICI ²	8,6	434	288
Shell ⁵	4,6	200 ³	ei tied.
Italia			
Montedison	6,3	(522)	150
Japani			
Mitsubishi Chemical	2,3	(21)	ei tied
Sumitomo Chemical	1,9	6	52
Ranska			
Rhone Poulenc	5,0	18	221
Saksan Liittotasavalta			
Hoechst ¹	10,5	145	498
BASF	10,1	185	372
Bayer ¹	9,7	162	442
Sveitsi			
Roche-Sapac	2,8	169	382
Sandoz	2,4	108	203
Ciba Geigy	5,0	211 ^{3, 4}	382
Yhdysvallat			
DuPont	9,4	545	367
Dow Chemical	6,2	556	203
Monsanto	4,6	276	132
Exxon ⁵	3,6	224 ³	ei tied.
Pfizer	2,0	175	98

¹ Hoechstin ja Bayerin myynti sisältävät 50 % osayhtiöidensä myynnistä, omistus 50 %

² ICI:n arvio Imperial Metal Industries-yhtiön tuotosta kattaa tammi—lokakuun 1977

³ Veron jälkeen jäävä voitto (After-tax operating value)

⁴ Voitto laskettu käypään arvoon (Profit based on current value)

⁵ Tiedot koskevat vain kemikaaleja

Lähde: *The Economist*, 17. 4. 1979

Taulukko 1.

Kemian teollisuuden maailman kaupassa Länsi-Euroopan mailla, ennen kaikkea BRD:llä on keskeinen osuus (Taulukko 2). Kun pidämme muistissa syyt (ympäristö- ja terveyshaitat) tuotantoon kohdistuvien rajoitusten osalta teollisuusmaissa, on mielenkiintoista todeta kaupan valtavirtojen suuntautuvan kolmansiin maihin eli kehitysmaihiin. Kolmannen maailman tuonnin määrä oli v. 1976 yhteensä 58 Mrd mk viennin ollessa vain 10 Mrd mk. Näissä maissa ei yleensä ole rajoituksia kemian teollisuuden tuotteiden jatkojalostuslaitosten työolojen tai muutenkaan aineiden ja valmisteiden käytön osalta. Kuvasta havaitaan myös sosialististen maiden vähäinen kaupan käynti.

Edelleen voidaan havaita ne maat, joiden osalta kiinnostus rakenteilla olevia tuotevalvontajärjestelmiä kohtaan on suurin. Erityisesti USA:n vienti Länsi-Eurooppaan kohtaa keinotekoisia kaupan esteitä tuotevalvoman puitteissa. Luonnollisesti myös BRD on suurena viejämaana kansainvälisen tuotevalvonnan eturivin maita.

Edellä on käsitelty kemian teollisuutta kokonaisuudessaan riippumatta siitä, minkälainen teollisuuden tuote on. Kuitenkin myrkyjen osalta tuotannon kehitys, kauppa ja rajoittavat toimet ovat samansuuntaiset kuin koko kemian teollisuuden osalta. Myrkyllisten aineiden kannalta asiaa voidaan tarkastella käyttämällä esimerkkinä torjunta-aineita, joista useimmat ovat myrkyjä.

Edellä todettiin torjunta-aineiden tuotannon nousu vuodesta 1940 vuoteen 1975 noin 1700 %:ksi. Tähän on ollut syynä muunmuassa yleinen käsitys torjunta-aineiden hyödyllisyydestä torjuttaessa esimerkiksi tauteja aiheuttavia hyönteisiä tai viljasatoa vähentäviä tuholaisia. Tuohon aikaan ei tutkimusjuuri korostanut torjunta-aineista mahdollisesti syntyviä haittoja, vaan pikemminkin päinvastoin: vielä nykyisessä lainsäädännössä pidetään tärkeänä selvittää kehittelyn kohteen tai rekisteröinnissä olevan aineen tehokkuus torjunnan kannalta. Aineiden käytön lisäämiseen vaikutti olennaisesti myös siirtyminen luonnossa esiintyvistä aineista synteettisiin orgaanisiin yhdisteisiin kuten organofosfaatteihin ja orgaanisiin klooriyhdisteisiin kuten DDT.

Viime vuosina torjunta-aineiden tuotanto on kasvanut noin 10 %/a. Kasvun odotetaan hidastuvan lähivuosina noin 5 %:iin/a. Tä-

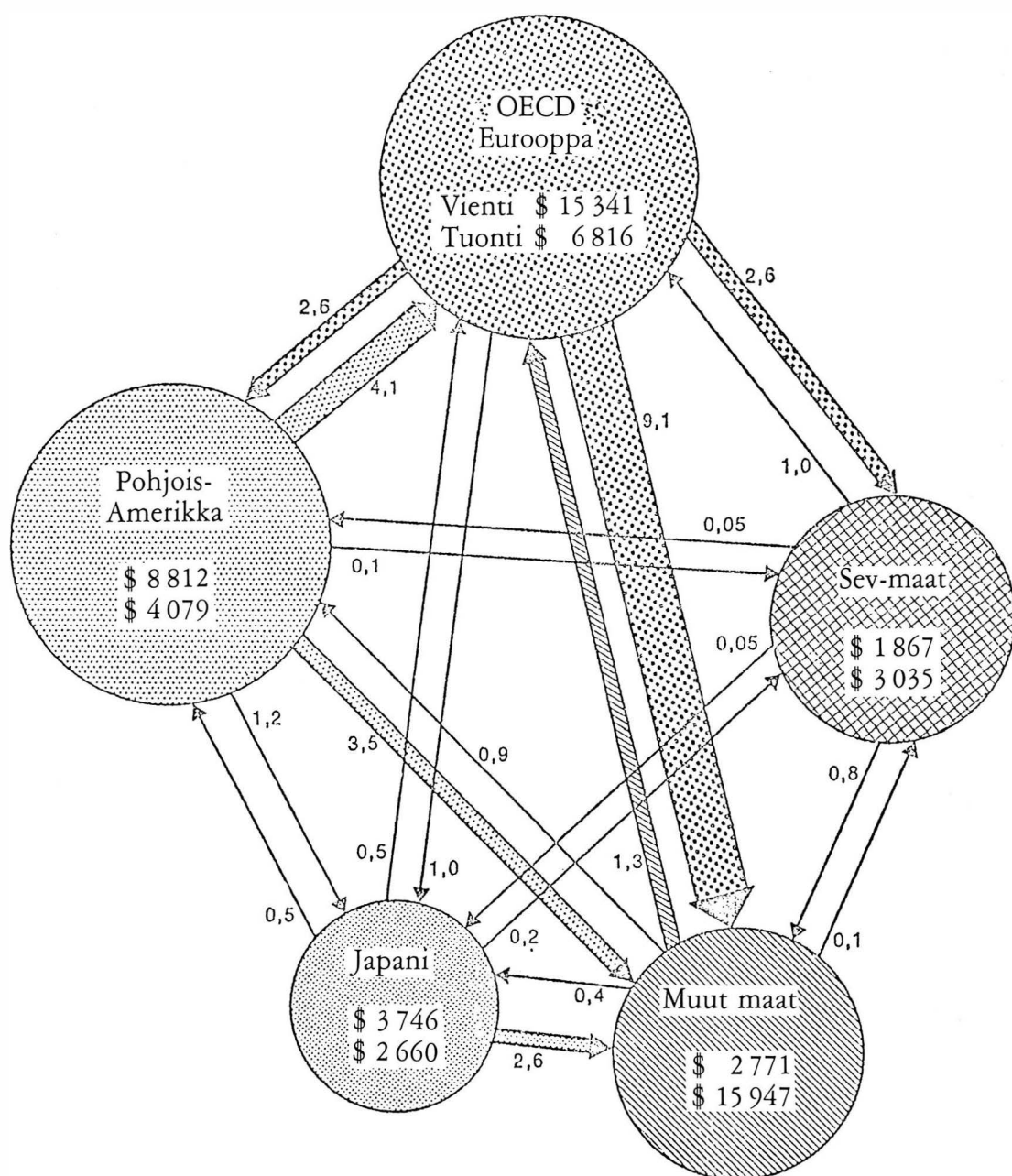
hän on osaltaan vaikuttamassa lisääntyneen tietoisuuden torjunta-aineiden ja myrkyllisten aineiden terveydellisistä ja ympäristöllisistä haitoista. Tämän tietoisuuden kanssa rinnan ovat useat OECD-maat eli torjunta-ainekauppaa hallitsevat maat säätäneet tuotevalvontalain eli ympäristölle ja terveydelle haitallisten aineiden ja valmisteiden ennakkotarkastusta ja -valvontaa koskevan lain. Suomessa tätä lakia vasta valmistellaan komiteassa. Lainsäädännön tiukentumisen yhteydessä on alettu vaatia entistä seikkaperäisemmät tiedot aineiden haitallisuuksista. Nämä tiedot hankitaan aineiden markkinoijan eli käytännössä ainetta tuottavan tuotantolaitoksen tuotekehittelyn yhteydessä. Tästä on ollut seurauksena aineiden tuotekehittelyn vaatiman ajan pidentyminen 2.8 vuodesta v. 1956 7.0 vuoteen v. 1975. Pidentynyt aika on samalla merkinnyt lisääntyneitä haitallisuustestejä ja näin lisääntyneitä tuotekehittelykustannuksia. V. 1967 ennen tuotevalvontaaikaa yhden torjunta-aineen tuotekehittely maksoi noin 1.4 Mmk, kun se tuotevalvonnan aikana v. 1975 maksoi jo 25.5 Mmk.

Selkeästi tuotevalvonnan kasvanut osuus nähdään siitä, että rekisteröintikustannusten suhteellinen osuus koko tuotekehittelystä on noussut vuoden 1970 18.6 %:sta vuoden 1975 30.8 %:iin. Nämä esimerkit kuvastavat tilannetta USA:n torjunta-aineteollisuudessa.

Tuotekehittely on valikoivaa ja kallista toimintaa. Niinpä USA:n teollisuudessa tuotekehittelyyn käytettiin tuotantolaitosta (yhtiötä) kohden 13 Mmk. Lähtökohtana tuotekehittelylle johonkin tiettyyn tuotteeseen pääsemiseksi on yleensä valtava määrä erilaisia synteettisiä yhdisteitä. Tällä hetkellä vuosittain lähtötarkastelussa on noin 90 000 yhdistettä tai ainetta. Kuitenkin tästä määrästä johtaa markkinointiin ja tuotantoon vain murto-osa. Voidaan havaita, että viime vuosina vain muutama uusi torjunta-aine on otettu markkinointiin.

Kun tarkastelemme mahdollisuuksia selvittää Suomessa uuden torjunta-aineen tai muun haitallisen aineen ympäristölle tai terveydelle mahdollisesti aiheuttamia haittoja, on syytä pitää muistissa edellä olevat tuotekehittelyn yhteydessä tehtyjen haittatestien kustannukset. Ehdottoman pitävän tuloksen saamiseksi Suomen valvontaviranomaiset joutuisivat tekemään samat testit ja suunnilleen samoilla kustannuksilla. Tähän ei ole edelly-

KEMIKAALIEN KAUPPA-ALUEIDEN
VÄLINEN KAUPPA V. 1976
(Rahavirrat mrd. US dollareina)

Taulukko 2

tyksiä sen enempää taloudellisesti kuin henkilöresursseiltaanakaan. Voidaan kysyä, olisiko tähän tarvetta. Kuten muistamme muutama vuosi sitten saatiin tietää eräiden keskeisten tutkimustulosten eräiden torjunta-aineiden osalta olleen tahallisesti muutettuja myönteisemmän kuvan saamiseksi. Tällöin olisi tarvittu meilläkin asiantuntemusta näiden jo käyttöön hyväksytyjen aineiden rekisteröinnin tarkistamiseksi. Toisaalta on todettava, että niin kauan kuin Suomi on avoin länsimainen markkinatalousmaa, ei täällä ole edellytyksiä pysyä omin voimin haitallisuusselvityksissä mukana. Pienten maiden kannalta onkin ensiarvoisen tärkeää, että tuotevalvonnassa voidaan edetä kansainvälisen sopimuksen kautta tietojen luottamukselliseen hankintaan ja vaihtoon, yhteisesti hyväksytyihin testeihin sekä mahdollisesti asianmukaiseen kustannusjakoon.

Edellä olevan perusteella voidaan väittää, että kansanvaltainen päätöksenteko myrkkujen käytön osalta on olematonta kansainvälisen suurteollisuuden vastatessa aineiden tuotekehittelystä ja markkinoinnista. Yhteiskunnan kemiallistaminen on läheisessä yhteydessä länsimaisen elintavan yleisessä teknologian ihannoimisessa ja suosimisessa. Raskaaseen elintasoon näyttää liittyvän kemiallistaminen, jonka kasvunopeus on suhteessa suurempaa kuin yhteiskunnan materiaallinen kasvu keskimäärin. Suomen kaltaisessa maassa markkina-voimat eivät anna juuri mahdollisuuksia olennaiselta osaltaan vastustaa yleistä ns. taloudellista kehitystä.

Voidaan tietenkin väittää, että kansallisilla lainsäädäntötoimilla voitaisiin lisätä kansanvaltaista päätöksentekoa myös haitallisten aineiden käyttöönoton ja käytön osalta. Näin ei kuitenkaan ole Suomessa tehty. Myrkkylainsäädäntö samoin kuin torjunta-ainelainsäädäntö lähtee siitä, että keskushallinnossa rekisteröityä ainetta saa käyttää täyttämällä kullekin aineelle erikseen hyväksytyt ehdot.

Näin ollen kansalaisten mahdollisuudet vaikuttaa hyväksytyn ja rekisteröidyn aineen käyttöön ovat hyvin vähäiset. Tästä on esimerkkinä vesakontorjunta-aineet. Laillista keinoa näiden aineiden käytön kieltämiseen esimerkiksi kunnallisella tasolla ei ole juuri käytettävissä.

Lakeja voitaisiin tietysti ajatella muutettaviksi siten, että kansanvaltainen päätöksenteko mahdollistuisi. Tämä ajattelu ei toistaiseksi ole saanut suurtakaan suosiota lakien takana olevilta virkamiestahoilta. On pelätty oman vallan vähentymistä ja ehkä taustalla ovat väijyneet asenteet yhteiskunnan kemiallistamisen oikeudellisuudesta. Lääkintöhallituksella on ajateltavana lääketeollisuuden toiminta, elinkeinohallituksella elinkeinoelämä lähes kokonaisuudessaan ja torjunta-aineita valvovalla kasvinsuojelulaitoksella lisääntyvät viljasadot. Täysin riippumatonta valvontaviranomaista on vaikea löytää. Kun asiat jäävät keskusvirastoihin, ei kansanvalta sinne yllä edes parlamentarisminkaan kautta. □

MISTÄ TIETOA MYRKYISTÄ?

Toimittaja Liisa Kulhia arvosteli kommenttipuheenvuorossaan sitä, että on vaikeata saada tietoja myrkyistä. Tämän hetken keskustelun tärkein tehtävä olisikin saada aikaan vallan hajauttaminen. Toimittaja Kulhia toivoi, että Lääkintöhallitus käyttäisi voimavaroja oikean eikä väärän tiedon jakamiseen mainiten esimerkkinä, että keväällä 1980 annetusta lääkäri-asiantuntijamietinnöstä jätettiin julkistamatta mietinnön sisältämä erittäin ankara kritiikki glyfosaatin käyttöä vastaan. □

PUHEENVUORO:

Reijo Wilenius:

PERUSKOULUN OPETUSSUUNNITELMAN KEHITTÄMISESTÄ

Opetussuunnitelma on kasvatuksen väline. Se on kuollut kirjain, jonka elävöittää opettajan pedagoginen lähestymistapa oppilaisiin ja opetussisältöihin. Siksi pedagogisen lähestymistavan käsite on opetussuunnitelma-keskustelussa nostettava etualalle ja kysyttävä, mikä on 80-luvun pedagoginen lähestymistapa. Siihen sisältyy ensi sijassa käsitys ihmisestä ja persoonallisuuden kehityksen vaatimuksista sekä opetussisältöjen kasvatuksellisuudesta merkityksestä. Pedagogisen lähestymistavan perustalla on aina jokin ihmistieteellinen lähestymistapa. Näitä on erilaisia ja niiden suhteellinen arvo olisi tiedostettava.

Jos lähtökohdaksi otetaan persoonallisuuden monipuolinen ja tasapainoinen kehitys, on selvästi nähtävä nykyisen opetussuunnitelman tasapainottomuus, ennen muuta taiteellis-käytännöllisen kasvatuksen vähäisyys, mihin sisältyy myös työkasvatuksen puute. Tuntimäärien ohella on tutkittava mahdollisuutta integroida taiteellis-käytännöllinen elementti tiedolliseen kasvatukseen, kuten tapahtuu Steiner-kouluissa. Tämä olisi nähdäkseen eräs keskeinen teema opetussuunnitelman kehittämistyössä.

Yleensäkin olisi taisteltava opetussuunnitelman sisällöllistä pirstoutumista vastaan, integraation avulla. Voidaan saada aikaan nykyistä ”pehmeämpi laskeutuminen” kou-

luun vähentämällä käsitteellistä ainesta ensi luokilla ja muodostamalla se oppilaille mielekkäiksi kokonaisuuksiksi, ottaen huomioon fenomenologisen psykologian osoittaman seurannon ”aistimus-mielikuva-käsite”. Varsinkin alemmista sosiaaliryhmistä tulevilla lapsilla näyttää olevan vaikeuksia liiallisen käsitteellisen aineksen omaksumisessa. (Muiten olen sitä mieltä että 6-vuotiaat elävät vielä sellaista kysymisen viriämisen kautta, jota ei pitäisi ”koulumaistaa”. Motivoidun oppimisen ensimmäinen edellytys on, että oma kysyminen on saanut riittävästi vahvistusta.) Tärkeintä toki on, että saamme mieleltään terveitä ja tasapainoisia kansalaisia, joilla on luova ote työ- ja elämäntilanteisiinsa.

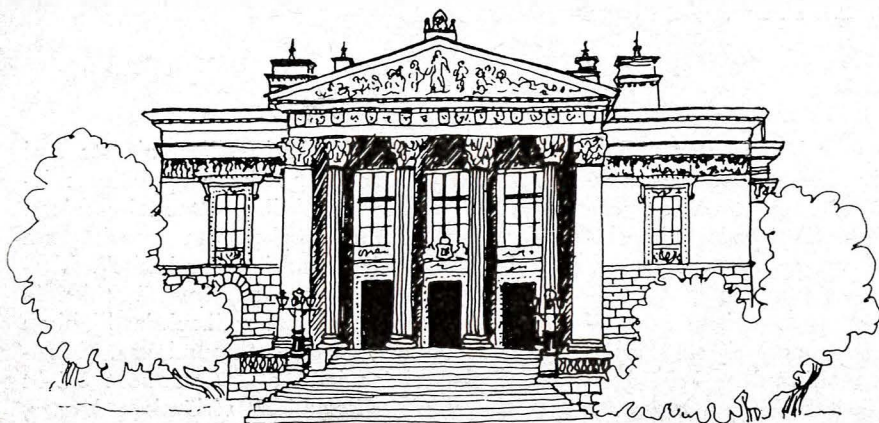
Toinen taistelun kohde on opetussuunnitelman sisällöllinen paisuminen, joka vastustamattoman mekanismin tavoin näyttää etenevän jokaisessa opetussuunnitelmanuudistuksessa. Todellista opetussuunnitelmaa tekevät myös oppikirjantekijät, jotka olisi tässä suhteessa pantava ankarampaan kuriin.

Perustavaa on kuitenkin opettajien pedagogisen intressin edistäminen. Tältäkin kannalta on tärkeätä, että opetussuunnitelman kehittämistä harjoitetaan myös kunnan ja koulun tasolla. □

(Tiivistelmä Reijo Wileniuksen alustuksesta Kriittisen korkeakoulun tilaisuudessa 28.4.80)

Aatelittomien säätyjen itsenäisyyspäivän juhla

Säätytalossa 6. 12. 1980 klo 17.00

Ohjelma:

Sisääntulomusiikkia

Avaussanat

Kuorolaulua

Suomalaisia kuorosävellyksiä

Juhlapuhe:

Suomi Snellman-juhlavuoden edessä

Huilu- ja kitaramusiikkia

Puhe: Uskon suomalaiseen

Viulusooloja

Pakilan pelimannit

Pääsihteeri Antti-Veikko Perheentupa

Ylioppilaskunnan Laulajat

Joht. Chifuru Matsubara

Kansliapäällikkö Jaakko Numminen

Deborah Compos ja Janne Lehtinen

Kirjailija Eila Pennanen

Viulutaiteilija Benita Nordell

Tarjoilua

Poloneesi ja vanhoja tansseja

Säädynmukainen pyhäpuku — Liput 20 mk

Poloneesiharjoitukset halukkaille keskiviikkona 3. 12. klo 19.00—20.30 Rudolf-Steiner-koululla, Lehtikuusentie 6

Säätytalo ja aatelittomien säätyjen oikeudet

Säätytalo on symboli. Se on osa Suomen historiaa. Se on pysyvä kulttuurimonumentti. Kulttuuriperintö on kansakunnan tärkein omaisuus. Se on kansakuntaa voimakkaasti yhdistävä tekijä.

Uudessa muodossa säädyt elävät edelleen. Tasa-arvon yhteiskunnan rakentaminen on osoittautunut vaikeaksi.

Säätytalon tulee alkuperäisen tarkoituksensa mukaisesti palvella aatelittomia säätyjä yhdistäjänä, niiden pyrkimässä toimimaan suomalaisen yhteiskunnan hyväksi.

Kriittinen korkeakoulu haluaa korostaa tätä järjestäessään toistamiseen aatelittomien säätyjen itsenäisyyspäivän juhlan.